

יובל חייקין

הַמֶּלֶךְ הַמּוֹדֵחַ שְׂכָתָב
אֶת מְגִילַת קֹהֵלֶת

המלך המודח שכתב את מגילת קהלת

סיפור הידרדרות מעמד הכוהנים ביהדות

הסבר לתמונת השער:

המלך אנטיוכוס הרביעי, שהדיח את הכהן הגדול בירושלים, האמין כי הוא אל ודרש מן הסובבים אותו להתייחס אליו ככזה.

תוכן העניינים

מבוא	4
בני שמעון השני ("הצדיק")	7
דברי הכהן הגדול מזרע צדוק מנהיג העם בירושלם	14
מספר הערות לדברי חוניו	40
מקום מנוחתו האחרון של שמעון הצדיק	41
התגשמות נבואת חוניו השלישי	44
החשמונאים	47
ראשית היהדות	53
התורה שבעל פה	54
מעמד הכוהנים ביהדות הרבנית	64
סוף דבר	67

מבוא

מן הפתיחה של ספר קהלת "דברי קהלת בן דוד מלך בירושלם" מקובל בין קוראי המקרא כי את הספר כתב המלך שלמה בן המלך דוד. אולם אין בנמצא שום עדות חוץ-מקראית לקיומו בזמן מן הזמנים של המלך שלמה ולכן קשה לקבל כי הוא זה שכתב את קהלת. "*אני קהלת הייתי מלך בירושלם*". מלך מתמנה לכל ימי חייו. ממלוכה משחרר רק המוות – או הדחה. על פי הכתוב במקרא, שלמה לא הודח ולא התפטר מתפקידו. מן המילה "הייתי", בזמן עבר, אפשר להבין כי את ספר קהלת כתב מלך ירושלם אחרי שהודח. המקרא מספר על כמה ממלכי ירושלם שהודחו ממשרותיהם בידי כובש זר: יהואחז בן יאשיהו שנלקח בידי פרעה נכה למצרים, יהויכין בן יהויקים וצדקיהו בן יאשיהו שנלקחו בידי נבכדנאצר לבבל. אך בעוד שלושת המלכים האלה פעלו בתקופת מלחמה, מצור ועוני, מדבר בעל קהלת על עושר ושגשוג שאליהם הגיעה ירושלם בימיו: "*בניתי לי בתים, נטעתי לי כרמים, עשיתי לי, גנות ופרדסים ונטעתי בהם עץ כל פרי. עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יער צומח עצים. קניתי עבדים ושפחות ובני בית היה לי. גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי מכל שהיו לפני בירושלם. כינסתי לי גם כסף וזהב וסגולת מלכים והמדינות. עשיתי לי*"

שרים ושרות מענוגות בני האדם שדה ושדות וגדלתי והוספתי מלך
שהיה לפני בירושלם" (קהלת פרק ב). אז מיהו, אם כן, מלך ירושלם
שהודח מכיסאו ומצא לעצמו די זמן לכתוב על ימי תפארתה של עירו
ולשבץ בהם גם דברי חוכמה?

התואר "מלך" ניתן לאדם בעל הסמכות הגבוהה ביותר. היו זמנים
בהם הכהן הגדול בבית המקדש בירושלם היה כזה. על פי השם שנטל
לעצמו ("אני קהלת"), תפקידו היה להקהיל את העם. המועמד הנכון
לתפקיד הזה הוא הכהן הגדול בבית המקדש בירושלם. בתקופת
הבית השני היתה משרת הכהן הגדול נתונה לו לכל ימי חייו. האחרון
בשרשרת הזאת הוא שמעון השני ("הצדיק") אשר מת בעודו מכהן;
ירשו, חוניו השלישי, הודח מן הכהונה (בידי אנטיוכוס הרביעי -
אפיפנס - המוזכר כגורם הראשי למאורעות שהביאו להוספת חנוכה
לחגי היהודים) ואשר על כן הוא מתקבל ביותר על הדעת להיות
הקהלת. ישנם במגילת קהלת עוד רמזים היסטוריים, כגון "טוב ילד
מסכן ומחכם ממלך זקן וכסיל אשר לא ידע להזהיר עוד כי מבית
הסורים יצא למלך כי גם במלכותו נולד רש" (פרק ד, פסוקים יג -
יד). חוניו נסע לסוריה כדי לדון עם אנטיוכוס על מעמד בית המקדש
בירושלם. אנטיוכוס מצא בזה הזדמנות לדרוש כופר נפש עבור האדם
החשוב ביותר בירושלם. אחיו של חוניו נסע לסוריה עם כופר הנפש

המבוקש, אך אנטיוכוס העדיף לראות בכסף הרב שוחד שנועד למטרה אחרת, המשיך להחזיק את חוניו בסוריה ומינה את האח הצעיר לכוהן גדול בירושלם. בכל התרגומים והפירושים רואים ב"בית

הסורים שגיאת כתיב ומתייחסים אליו כאילו הוא "**בית האסורים**",

דהינו כלא או בית סוהר, אך על פי התיעוד ההיסטורי, התקבל אחיו הצעיר של חוניו אצל אנטיוכוס בסוריה, קיבל לידיו את המינוי היוקרתי ("**מִבֵּית הַסּוּרִים יָצָא לְמֶלֶךְ**") וזמן קצר לאחר מכן הודח אף הוא ונאלץ

לברוח לארץ רחוקה ("**גָּם בְּמַלְכוּתוֹ נוֹלַד רָשׁ**").

עוד בימיו היפים בירושלם קיבל חוניו השלישי הזמנה מן המלך תלמי להקים במצרים מקדש לאל השמש רע שיהיה במתכונת בית המקדש בירושלם. תלמי הבטיח לו הגנה מפני מלך סוריה; מצויד בהבטחה הזאת נסע לסוריה כדי להתעמת עם אנטיוכוס; הוא נפל בשבי הסורי ותלמי לא עמד בהבטחתו. על זה אומר קהלת "**כֹּאֲשֶׁר תִּדְּרֹךְ וְיָדָר**

לְאֱלֹהִים אֵל תֵּאֲחָזַר לְשִׁלְמוֹ כִּי אֵין חֶפֶץ בְּכִסְיָיִם (העובדים את אל המוות כסיל-אוסיר) אֵת אֲשֶׁר תִּדְּרֹךְ שִׁלְמִי טוֹב אֲשֶׁר לֹא תִדְּרֹךְ מִשְׁתַּדְּדוֹר וְלֹא תִשְׁלִמִי אֵל תֵּתֵן אֵת פִּיךָ לַחֲטִיָּא אֵת בִּשְׂרֶךָ וְאֵל תֵּאֲחָזַר לְפָנַי הַמֵּלֶאכֶל כִּי שְׂגָהּהָהּ הִיא לְמָהּ יִקְצֹץ הָאֱלֹהִים עַל קוֹלְךָ וְחִבֶּל אֵת מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ"

(פרק ה, פסוקים ג - ה).

בירושלם נטלו החשמונאים שליטה על המקדש והחליטו לא להשיב את הכהונה לצאצאיו של שמעון הצדיק. חוניו השלישי נאלץ להסכים להזמנתו של המלך תלמי להקים במצרים מקדש לאל השמש, והטיל על בנו, חוניו הרביעי, לבצע אותה; אך הזהיר אותו לבל ישגה להאמין בעצמו באל השמש. רוב ספר קהלת מוקדש לאזהרה הזאת. "רע" הוא שמו של אל השמש וכל ההתייחסות אל השמש (למעט פעם אחת) היא במשמעות **רעה**. לעומתו, ההתייחסות אל השמיים היא במשמעות טובה לכל אורך הספר (למעט פעם אחת). אמנם חוניו התנגד להלך הרוח ההלניסטי של איחוד אמונות, אך כדי לעודד את בנו, חוניו הרביעי, שהיה פתוח להלך הרוח הזה, הוא מצא עצמו מחייב איחוד אמונות. אולם הזהיר את בנו שלא לעזוב את האמונה הנכונה באלהים.

בני שמעון השני ("הצדיק")

המקרא משתמש במילים "**עשיא**" ("נשוא" במצרית) ו"**מלך**" כדי להגדיר מנהיג עליון. להבדיל מנשיא, שמטפל רק בעניינים חילוניים, מלך עוסק גם בעניינים דתיים. למשל, מלך קובע את הדת במדינה וממנה כוהנים על פי טעמו. שורש המילה "מלך" (מ.ל.כ) קרוב לשורש המילה "הלכה" (ה.ל.כ) ומזה נובע כי מלך הוא "**מורה הלכה**". גם כהן גדול

נקרא במקרא "מלך" (ראה "מלכיצדק מלך שלם ... כהן לאל עליון", ספר בראשית, פרק י"ד, פסוק כ"ח; ארונה היבוסי, שמכר לדוד את חלקת הקרקע שנועדה למקדש, מכונה בתואר "מלך" [החלקה מכונה "גורן"], אך מן התיאור ברור כי היא שמשה כמקדש עוד קודם לכן ובעליה, על כן, היה כהן], ספר שמואל ב, פרק כ"ד, פסוקים כ"ב-כ"ג).

שמעון השני, אחרון הכוהנים שהכירו את עזרא הסופר, היה כוהן גדול. אגדות עממיות מייחסות לו כוחות קסם – ומכאן כינויו "הצדיק". בתקופתו, בעקבות תקנה שתוקנה במסגרת השחתת מידות הכוהנים, הייתה הכהונה הגדולה עוברת בירושה מאב לבנו ומוענקת לו לכל ימי חייו. יורשו היה חוניו השלישי. בין חוניו לאחיו, ישוע, נתגלעו חילוקי דעות. חוניו היה שמרן וניסה לחסום את המיזוג בין פולחן אלוהים לבין פולחני אלים אחרים (סינקרטיזם), שהיה חלק מן האופנה ההלניסטית, בעוד אחיו צידד בקדמה ונאורות ושיתוף פעולה עם התרבות השלטת. ארץ כנען, שבה שכן חבל יהודה, ירשה בין שתי מעצמות גדולות – סוריה בצפון ומצרים בדרום – אשר לעתים קרובות היו פורצות ביניהן מלחמות. מנהיגי הישוב היהודי נאלצו לתמרן תכופות בין שני המחנות, להבטיח נאמנות ולהעלות מסים לצד זה או

אחר. בימיו של חוניו ירש את השלטון בסוריה מלך חדש, אנטיוכוס הרביעי אשר דרש כי הכול יקראו לו "**אפיפנס**" בטוענו כי הוא התגלותו ונציגו עלי אדמות של ראש האלים זאוס. בין השאר, הוא ביקש להשליט על כל ארצות מלכותו לוח שנה המבוסס על הירח. אין בכך פסול רב, אלא שמשום יומרותיו האלוהיות הוא ביקש להשליט את לוח השנה הירחי גם על הפולחנים הדתיים. לכך התנגדו כוהני בית המקדש בירושלם, משום שבמשך מאות שנים, עד אותו רגע, היה הפולחן בבית המקדש בירושלם מבוסס על לוח השנה השמשי. דרישה זו ודרישות קטנוניות אחרות אילצו את חוניו לנסוע אליו לסוריה כדי לשאת ולתת איתו על תנאים לשיתוף פעולה. לחוניו הובטחה תמיכתו של תלמי מלך מצרים והוא סמך עליה, אך בסופו של דבר היא לא כובדה. אפיפנס כלא אותו בתואנות שונות מתוך כוונה לסחוט מבית המקדש כופר נפש גדול. ישוע, שבזמן היעדרות אחיו שימש ממלא מקומו, הסכים לשלם את הכופר. הוא נסע בעצמו עם דמי הכופר לסוריה וזכה להערכה רבה מצד אנטיוכוס אשר באותו מעמד גם מינה אותו להיות כהן גדול בירושלם תחת אחיו. חוניו ראה כי תם השקט החשוב כל כך לעבודת המקדש ושמירה על אחדות העם היהודי. הוא ראה את ירושלם מתיוונת וחזה כי צפויות לעבור עליה תהפוכות קשות. הוא הבין כי הישארותו בירושלם לא תועיל לו עצמו ולאף אחד אחר והסכים למינוי אחיו למען שמירת השקט בירושלם. אף על פי שבית המקדש נחרב בפועל רק מאתיים וחמישים שנה

מאוחר יותר, בעיניו חרב המקדש כבר בזמנו. הוא פינה את מקומו בירושלם לאחיו שהיה גמיש ממנו כלפי הלך הרוח החדש. מלך מצרים הזמין אותו להקים בארצו מקדש לדת המאחדת את האמונה באלהים עם האמונה באל השמש. הוא לא רצה להיענות להזמנה, הן משום שלמד לא לבטוח במלך מצרים והן משום שהתנגד לאופנה ההלניסטית של מיזוגי אמונות, אך במצבו הנוכחי הוא לא יכול לסרב. בנו, חוניו הרביעי, דווקא נטה לקבל את ההזמנה, שבצדה גם הובטח לו שידוך עם בתו היפהפייה של הכוהן הגדול באחד המקדשים החשובים של מצרים. הוא קיבל על עצמו להקים במצרים מקדש לאל השמש, למגינת לבו של אביו אשר ניסה להניא אותו מכך אך נאלץ לשתף איתו פעולה.

פגיעה בכוהן כמוה כפגיעה ישירה באל אותו הוא מייצג, הווה אומר שהאל חדל להיות אל חי. אך גם אם מת האל, העם בכל זאת מבקשים להם רועה והכוהן עדיין זקוק לעדר לרעותו. מותש, מדוכא ומתוסכל מצא חוניו את עצמו מייסד כנגד רצונו פולחן מאוחד לאלוהים ולאל השמש. נפלאות הן דרכי הבורא, והכוהן שהתנגד כל כך לעבודת האלילים קיבל על עצמו לרעות קהל של עכו"ם. הוא ניהל שתי מערכות: האחת, לאחד את המאמינים באלים השונים תחת אל אחד, ובחירת אל השמש הייתה נוחה היות שהפולחן היחיד שהכיר נע סביב מועדים שנקבעו על פי השמש; השנייה, להוריש לבניו את הידיעה כי גם האל הנבחר הזה אינו האל הנכון. באזני יורשו הוא הביע את מורת רוחו ממיזוג הפולחנים ואת חששו כי צאצאיו לא ידעו להבחין ויעברו

לעבוד את האל הלא נכון. הבן רשם את הדברים מפיו אך מטעמים של תקינות פוליטית הוא השמיט את שמותיהם של האנשים והאלים והזכיר אותם רק ברמז. לדוגמה, השמש מוזכרת שם הרבה פעמים בהקשר **רע** כאשר הכוונה הנסתרת היא לאל השמש אשר שמו הוא "רע", בעוד השמים מוזכרים בהקשרים טובים ומחוברים עם אלוהים. הטבלה הבאה בוחנת אחד לאחד את הפסוקים ד' עד י' בפרק ב' של ספר קהלת בהקבלה לביוגרפיה של חוניו השלישי:

חוניו השלישי

הקמתי בתי אולפנה
ומינתי מורים מצוינים

לימדתי תורת חיים
לתלמידים מכל שכבות
הציבור

עשיתי תלמידי חכמים
הרבה

ולא רק יהודים כי אם גם
מן העמים האחרים באו

קהלת

ביתי לי בתיא נטעתי
כרמים

עשיתי לי גנות ופרדסים
ונטעתי בהם עץ כל פרי

עשיתי לי ברכות מים
להשקות מהם יער
צומח עצים

קניתי עבדים ושפחות
ובני ביתי היה לי

קהלת

גם מקנה בקר וצאן
הרבה היה לי מכל
שהיו לפני בירושלם

כינסתי לי גם כסף
וזהב וסגולת מלכים
והמדינות

עשיתי לי שרים ושרות
ותענוגות בני האדם
שדה ושדות

וגדלתי והוספתי מכל
שהיה לפני בירושלם

אף חכמתי עמדה לי

וכל אשר שאלו עיני לא
אצלת מהם

לא מנעתי את לבי מכל
שמחה

חזקוני השלישי

קירבתי יותר מאמינים אל
בית המקדש משעשו
הכוהנים שקדמו לי.

חכמים ומושלים מכל
העולם באו לקנות חוכמה
בצל המקדש בירושלם

פיארתי את בית המקדש
ואת חצרותיו

ביצרתי את ירושלם
וחיזקתי את מעמדה יותר
מכל שהיה לפני

הכול עשיתי בכישרון וביד
חרוצים

תמיד הייתי פתוח ללמוד
כל חידוש

עבדתי את האלוהים
בשמחה, ביושר ובחכמה
ושירתתי את כל הבאים
בשערי באמונה

הדברים נאמרו בעברית, משום שחוניו התנגד להתייוונות, אך הועלו
על הכתב בשפה שהייתה שלטת אז – יוונית. עם השנים בלה
הפפירוס ונקרע לפיסות. במהלך הדבקת הפיסות אלה לאלה
התערבב סדרם של הרבה מן המשפטים וחלק מן המילים אף נמחק.
לאחר מות אביו, שב הבן ותרגם את הדברים בחזרה לעברית, משום
שמצא אותם טובים להיכלל בקובץ ספרי הקודש. העדרן של חלק מן
המילים וערבוב סדר חלק מן המשפטים, כמו גם תרגום לא נכון של
מילים הביא ליצירה בעברית עילגת ומבולבלת (לדוגמה, ו"ו החיבור
היא מילה נפרדת ביוונית הנכתבת "כֵּאִי", ובתרגום החוזר התקבל
במקומה "כִּי", שמשמעותו המקובלת קשורה לתיאור סיבה. "כִּסִּיל"
הוא שמה של קבוצת כוכבים [אוריון, הצייד] אשר נעבדה במצרים
כאחד האלים החשובים [אוסיריס, אשר היה אל המיתים אך זוהה
בתקופה ההלניסטית גם עם אל הפריון]; המילה כסיל מוזכרת הרבה
בדבריו בהקשר שלילי, ומשום דמיונה למילה "סל" נעשתה נרדפת
לה). פסוקים שנלקחו מגרסתו הנוכחית של הטקסט ונעשו מטבע
לשון, כלל לא נכתבו כך במקור; למשל, "שֵׁלַח לַחֲמַן אֶל פִּנְי הַיָּמִים כִּי
בִּרְבוֹת הַיָּמִים תִּמָּצְאוּ. יָן חֲלַק לִשְׂבָּעָה וְגַם לַשְּׂמֹנֶה כִּי לֹא יִדָּע מֶה
יְהִי רָעָה אֶל הָאָרֶץ" (ספר קהלת פרק י"א, שני הפסוקים
הראשונים) נכתב במקור "כֹּאשֶׁר אֵתָּה שׁוֹלַח לַחֲמַן [דְּהִינוּ פִּרְנִסְתָּ] אֶל

מַעֲבֵר לַיִם בַּתְּקוּוֹה לַרְוּחַ עֲתִידִי, אַתָּה מַפְזֵר אֶת הַשְּׁקֵעֶת לַשְּׂבָעָה אוֹ
שְׁמוֹנֶה חֳלָקִים כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ מֵרֹאשׁ אֵיזֶה אֶסּוֹן עֲלוֹת לִיפֹל עַל הָאָרֶץ"
(כִּמוֹ "אֵין לָשִׁים אֶת כָּל הַבִּיצִים בַּסֵּל אַחֲדִי").

משום שההבחנה בין השמש לבין השמים ניטשטשה, לא קל לראות כי
הוא יוצא נגד עבודת האלילים ובעד האמונה הטובה. משום כך עלולים
הדברים להתפרש כחוסר היגיון וצדק במעשיו של אלהים או חשבון
נפש נוקב על רשעות האדם. למרות זאת הם הוכנסו לקובץ הסגור של
ספרי המקרא, וזאת בעיקר בזכות העובדה שנכתבו על קלף מיוחד
שנשא את חותם הכוהנים לבית צדוק, והם ידועים כיום כמגילת קהלת.
להלן נוסח אפשרי של הדברים המקוריים בסדר נכון וללא השמטות:

דברי הכהן הגדול מזרע צדוק מנהיג העם בירושלם

שְׂבָעָה אֱלֹהִים וְלֹא יִנְחַם:

אַתָּה כֹּהֵן לְעֹלָם עַל דְּבָרֶיךָ מֵאִכִּי צָדֵק

(ספר תהלים, פרק ק"י, פסוק ד').

הַאֲמוֹנוֹת בְּאֱלֹהִים הֵן הֵבֵל, אֲמַר הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל, אֲמוֹנוֹת הֵהֱבֵל הֵן

כֹּלֵן חֲסֵרוֹת תְּנוּעָת וּמִשְׁחִיתוֹת זֶמַן. אֵין שֹׁכֵר לֹאדָם כֹּל עֲבוֹדָתוֹ

שִׁיעָבוֹד עֲבוֹר אֵל הַשֶּׁמֶשׁ. דוֹר הוֹלֵךְ וְדוֹר בָּא, וְהַאֲנוּשִׁים אֵינֶה

לֹמַדִּת. מִיִּחְסִים לְאֱלֹהִים תִּבְּוֶנָה בְּגֵלל תְּנוּעָת מַחְזוֹרִיּוֹת פְּשׁוּטוֹת. כִּךְ

הוא גלגל החמה שעובדים לו במזרים, הזרח ושוקע
 במחזוריו היומיים הקבועים בין מזרח למערב והשנתיים
 הקבועים בין צפון לדרום; או הרוח, שסוגדים לו הספינים
 בנתיבות ים בין איי יוון, הנושק הלך ושוב ללא מטרה; או
 הנחלים, שמעריצים אותם בסוריה, ההולכים אל הים ואינם
 מלאים אותו; או החיים ההולכים אל המוות והמוות אינו שבע,
 כמו תופעת רבות מספור על פני האדמה, שכל ארץ וארץ
 סוגדים לה ומעריצים אותה כאשר אין בפי אדם די מילים לתארן,
 כי העין לא תקיף את כולן והאזן לא תבין. אך רק מה שנאמר
 בשמים הוא שיהיה על הארץ ורק מה שהוחלט שם הוא שיעשה
 כאן. והעבודה ל"גדול מכולם", אל השמש, אין בה שום חידוש
 ושום בשורה טובה. אם סבור מישהו כי מצא חידוש – כבר
 היו כאלה מאז ומעולם. זיכרונם של בני האנוש קצר הוא. וכמו
 הראשונים, גם האחרונים שיהיו, לא יזכרו דבר ולא ילמדו לקח.
 אני הייתי הכהן הגדול, מלך, שליט יחיד כל יכול, בירושלם וכל
 ישראל. ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה
 תחת שמי השכינה. מצאתי כי רע, אל השמש, הוא עניין רע אשר

נתן אלהים לבני האדם לענות בו. התחייבתי לאלך מצרים להקים
 בארצו מקדש בו יסגדו לאל השמש, ובתמורה הבטיח לי זה
 תמיכה והגנה. ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת אל השמש,
 והנה הכול מילים ריקות אשר המבקש לממשן ירדוף אחרי הרוח,
 מעוותים ללא תקנה ומלאי חסרונות לאין ספור. דברתי אני עם לבי
 לאמור אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני
 על ירושלם, ולבי ראה הרבה חכמה ודעת ואתנה לבי לדעת
 חכמה ודעת גם בהוללות ושכלתנות [נהנתנות ופילוסופיה
 יוונית], ולמדתי כי גם זה הוא רעיון רוח. כי ברב חכמה רב
 כעס, ויוסיף דעת יוסיף מכאוב ["אין זה אלא צער להיות חכם
 במקום שהחוכמה לא תועיל", אומר טרזיאס לאדיפוס במחזה
 של סופוקלס, 428 לפני הספירה].

אמרתי אני בלבי [כלומר בשקט שאיש לא ישמע], לכה נא אנסך
 היין בשמחה וראה בטוב, והנה גם הוא חסר תועלת לשחוק
 [אמנות הקומדיה] אמרתי מהולל, ולשמחה [חוש ההומור] מעלה.
 תרתי בלבי כיצד לאחוז בלבחי הגויים למסוך ביין את בשרי
 ובה בעת לנהוג בחוכמה ככוהן ליהודים, לאחוז בסכלות עד

אשר אראה אי זה הדרך הטוב לבני האדם אשר יעבדו את השכינה בכל ימי חייהם הספורים. הגדלתי מעשיי והרחבתי את אופקי ירושלים. הוספתי על כל שהיה לפני. בימיי הגיעה ירושלים לשיא תפארתה. הקמתי בית אולפנה ומינתי מורים מצוינים. לימדתי תורת חיים לתלמידים מכל שכבות הציבור. עשיתי תלמידי חכמים הרבה. ולא רק יהודים, כי אם גם מן העמים האחרים באו, יותר מכל שהיו לפני בירושלים. קירבתי יותר מאמינים אל בית המקדש משעשו הכוהנים שקדמו לי. חכמים מכל העולם באו לקנות חוכמה בכל המקדש בירושלים. פיארתי את בית המקדש ואת חצרותיו. ביצרתי את חומות ירושלים וחיצקתי את מעמדה יותר מכל שהיה לפניי. הכול עשיתי בכישרון וביד חרוצים. תמיד הייתי פתוח ללמוד כל חידוש ולא מנעתי את לבי מן השמחה שבלימוד; מצאתי שמחה בכל מעשי ידי, וזה היה גמולי.

ולאחר שנושאתי ממעמדי פנית אני בכל מעשיי שעשו ידיי ובעמל שעמלתי לעשות גם אל מלך מצרים, והנה הכול מילים בטלות ורע"ית רוח, ואין יתרון בממלכת אל השמש. ופנית אני לראות חכמה במקדשי מצרים, ורק הוללות וסכלות מצאתי; וזה גם מה

שימצא האדם שיבוא להיות המלך [הכהן הגדול] אחריו. אין
מקום לשכינה ולאלילים בכפיפה אחת. וראיתי אני שיש יתרון
ליראת השכינה מן עבודת האלילים כיתרון האור מן החשך. אולם,
החכם ירא השכינה שעיניו בראשו והכסיל העובד אלילים
שבחשך הולך, ידעתי כי מקרה אחד יקרה את כולם ואמרתי אני
בליבי כי מקרה עובד האלילים עלול לקרות גם לי ואין ערך יתר
לחוכמתי בשבתי עם כסילים. וגם הבנתי כי חוכמה באזני
כסילים ריקה היא מתוכן, כי הכסיל לעולם לא ישכיל ללכת
בדרכו של החכם ובחלוף הדורות תישכח אמונת החכם וזרעו
יעבור לעבוד את אחד האלילים. ושנאתי את העבודה הזרה
הזאת כי רע עלי המעשה שנעשה תחת אל השמש אשר רע הוא
שמו, כי הכול הבטחות ריקות, רמאות ומקסם שווא. ולמד אני
לגורל כל עמלי שאני עמל בחסות אל השמש ואשר אניחני לכוהן
שיבוא אחריו. כי מי יודע? האם ידע לשמור בתוך בלבול הפולחן
הזה על יראת השכינה או יתעב את צאן מרעיתו אל עבודת
האלילים במקדש שהקימתי תחת אל השמש וכך ירד כל עמלי
לסמיון וחכמתי תתעולל באשפה כקליפה ריקה. וסבותי אני לייאש

את לבי על כל העמל שעתתי בצל אל השמש כי גם זה ריק
מתוכן ורק רעה רבה בו. כי מה יוצא לכוהן מכל עמלו וברעיון
לבו שהוא עמל תחת אל השמש, כי כל ימיו מכאובים וכעס עניינו.
גם בלילה, כשהשמש נסתר, לא ינוח לבו, והרי גם זה חסר
תועלת ומזיק. אין לכוהן כזה הנאה אף לא מאכילה ושתייה
ובודאי לא יראה את נפשו טוב בעמלו. גם זה ראיתי אני כי מיד
האלוהים היא, כי מי יאכל ומי יחוש חול ממני שבעצמי חייתי בשני
העולמות. כי לכוהן שטוב לפניו, נתן אלוהים קהל אנשים הבאים
אליו בחכמה ושמות הדעת. ולחוטא נתן עבודה לאסוף ולכנוס את
האנשים לצאת ידי חובת טובה לפני האלוהים – גם זה חסר
תועלת ורעות רוח.

לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים.

הכוהן לא הפ ריון יודיע מתי עת לבדית ומתי עת למות,
הכהן לא היער יודיע מתי עת לטעת ומתי עת לעקור נטוע,
הכהן לא הרפואה יודיע מתי עת להרוג ומתי עת לרפא,
הכהן לא הבניין יודיע מתי עת לפרוץ ומתי עת לבנות,
הכהן לא היין יודיע מתי עת לבכות ומתי עת לשחוק.

הכוהנות לאמנויות תודענה מתי את ספורד ומתי את רקוד,
הכהן לאל המסחר יודיע מתי את להשליך אבנים ומתי את כנוס
אבנים,

הכוהנת לאלת האהבה תודיע מתי את לחבוק ומתי את לרחק
מחבק,

הכוהנת לאלות הגורל תודיע מתי את לבקש ומתי את לאבד,
הכהן לאל הממון יודיע מתי את לשמור ומתי את להשליך,
הכהן לאל המלאכה יודיע מתי את לקרוץ ומתי את לפור,
הכהן לאל החוכמה יודיע מתי את לחשות ומתי את לדבר,
הכוהן לאל הנקמה יודיע מתי את לאהוב ומתי את לשנוא,
הכהן לאל השמש יודיע מתי את מלחמה ומתי את שלום,
אך רק הכוהן לאלוהי השכינה לבדו יודע את הזמן הנכון לכל דבר
ולכל חפץ, כי כל האלים האחרים, אשר רק מקצתם נמנו כאן,
כפופים ומשועבדים לו.

מה יתרון העובד לאלוהים באשר הוא עמל. ראיתי את העניין הטוב
אשר נתן אלהים לבני האדם לענות בו. את הכול עשה בעתו, מושלם
ויפה. גם את העולם נתן בלבם אשר לא ימצא כל פגם במעשה

אשר עשה האלוהים מראש ועד סוף. ידעתי כי אין טוב בם כי אם רק לשמוח וכך לכווננו לעשיית טוב בחייו. וגם כל מה שהאדם יאלץ ושתה וראה טוב בכל עמלו - מתן אלהים היא. ידעתי כי כל אשר יעשה האלוהים הוא יהיה מושלם לעולם, עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, והאלוהים גם נטע בלב האדם את היראה מלפניו - וכך ראוי. מה שהווה כבר היה ואשר עתיד להיות כבר הווה, והאלוהים יודע את הכול. ועוד ראיתי תחת אל השמש רע - מקום המשפט שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע. אמרתי אני בלבי [רק לעצמי, לא בקול]: את הצדיק ואת הרשע ישפט משפט צדק רק האלוהים, כי רק הוא יודע כל חפץ בעתו וכל המעשה נעשה בשמו.

אמרתי אני בלבי על דברת האומרים על עצמם כי הם בני האלוהים, וראה כי הם ובהמה חד הם; כי מקרה אנטיכוס הוא מקרה הבהמה, ומקרה אחד להם - כמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל. ומתך האדם מן הבהמה אין וכי כל מחשבה כגון זו היא כפירה מוחלטת. הכול הולך אל מקום אחד. הכול היה מן העפר והכול שב אל העפר. מי יכול לדעת בביטחון כי רוח בני האדם עולה היא

למעלה ורוח הקדמה יורדת היא למטה לארץ. ומזה גם ראיתי כי
אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו בחייו, כי זו מנת חלקו ואין מי
שיביאנו ונראות כמה שיהיה לו אחרי מותו.

ושבתי אני ואראה את כל העשוקים אשר נעשים תחת אל השמש,
והנה דומעות עיני העשוקים. אין להם מושיע מחוצק יד עושקיהם
ואין להם נחמה בעבודת האלילים. ושבח אני את הכוהנים המתים,
שכבר מתו - שושלת הכוהנים עד שמעון הצדיק שעבדו לאלוהי
השכינה לבדו - מאיתנו, החיים עדיין, שנאלצים לעבוד לרע, וטוב
משניהם [החיים והמתים] את אשר עדיין לא היה, שבימיו כבר לא
יראה את המעשה הרע אשר נעשה תחת רע אל השמש בר החלול.
וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה כי היא תולדת קנאת
איש מרעהו, ולכן גם זה רע [משחק מילים: אל השמש ורוע]
מיסודו ואין בו תועלת אלא רעיית רוח. הכסיל, הסוגד לאלילים, לא
עושה דבר מלבד לאכול את בשר גופו. טוב מלוא כל נחת בעבודת
השכינה ממלוא חופנים עמל ורעיית רוח. ושבתי אני ואראה הכול
ריק תחת אל השמש. יש אל אחד בלבד השוכן במרומים ואין שני.
גם בן ואח אין לו. ואין קלל כל עמלו - גם עינו לא תשבע עושר. ולמי

אני עמל ומחסר את נפשי מטובה - גם זה ביטול זמן לרע [אל
השמש] ועניין רע הוא. אך, אל עז פי כן, טובים השנים [איחוד
האמונה באל השמים ובאל השמש] מן האחד, אשר יש להם שכר
טוב בעולם. כי אם יפלו, האחד יקים את חברו, ואילו האחד
שייפול, ואין שני להקיאנו [אני נפלתי בשבי הסורי ואחי מילא את
מקומי]. גם אם ישכבו שניים וחם להם ולאחד איך יחם? לא כבתה
אש התמיד במקדש השכינה. ואם יתקפו האחד, השנים יעמדו נגדו
ושושלת הכוהנים לבית צדוק לא במהרה תינתק. טוב ילד עניו וחכם
ממלך [כהן גדול] זקן וכסיל אשר לא ידע להיזהר עוז [כפי שקרה
בממלכת הסורים שם אני, הזקן, נאסרתי] ומבית הסורים יצא הילד
למלך [המובאה המדויקת במקור היא "בית הסורים", אך כל
התרגומים והפירושים מייחסים לו את המשמעות של "בית
הסורים" - כלא. ואכן, חוניו ישב בכלא בממלכת סוריה]. אך כבר
בדמי ימי מלכותו הורש [אנטיוכוס הדיח את חוניו ומינה במקומו את
אחיו הצעיר, ישוע, לכהן גדול בירושלם, אך בתוך זמן קצר הדיח גם
אותו ומינה במקומו כהן אלילי אף יותר]. ראיתי את כל הסוגדים לאל
השמש עם הילד השני אשר יעמד תחתיו. אין קלל כל העם, יותר מכל

אשר היה לפניהם, גם האחרונים לא ישמחו בו כי גם בירושלם
פשתה עבודת האלילים שחיתות ורעִיית רוח. שמור מועדי עלייתך לרגל
אל בית האלוהים. אך בהתקרבך לשמוע מית הכסילים [סכלים וגם
עובדי האל אוסיר] זבח, אשר אינם יודעים לעשות אלא אלה השמש
וע, אל תשגה כמותם [אומר חוניו השלישי לבנו, חוניו הרביעי,
העתיד להיות בעצמו כהן גדול].

אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר בפני האלוהים. כי
האלוהים בשמים ואתה רק על הארץ [אמנם אתה כהן, אך הנך
רק בן תמותה], על כן יהיו דבריך מעטים. כי בא חזון
האלוהים ברכ ענין וקול האל ברכ דיבורים, ואין חפץ
בכסילים [העובדים לאליל אוסיר]. כאשר תדר נדר לאלוהים אל
תאחר לשלמו [אני איחרתי לשלם נדרי למלך מצרים, ועל כן
פרצה בירושלם מהומה]. את אשר תדר, שלם. טוב אשר לא
תידור מאשר תידור ולא תשלם [מלך מצרים הבטיח לי הגנה
ותמיכה ועם הבטחתו זו באמתחתי נסעתי לסוריה. אולם הוא
לא עמד בהבטחתו, אני נאסרתי ובירושלם התחוללה הפיכה.
אילו לא הבטיח מלכתחילה, לא היה נגרם נזק]. אל תיתן את פיך

להחטיא את בשרך ואל תאמר לאחר מעשה לשלוח אלוהים כי
שגגה היא. למה יקצוף האלוהים על קולך וחילל את מעשה ידיך
בגלל הקלים ודברים הרבה, כי בחוכמה רבה את האלוהים
ירא.

אם עשק רש וגל משפט וצדק תראה במדינה, אל תעסוק בזה.
כי אתה כהן וענייך הוא אלוהים, הגבוה מעל גבוה, וגבהת
מעליהם. על ענייך הארץ ממנה הנשיא שסיסוקיו הם בגובה
האדמה. אוהב כסף [למשל אנטיכוס], תאבונן לכסף רק יגדל,
וגם אם ירבה ממון הוא לעולם לא יסבא אלך רק יסב נזק [כמו
הטבח בירושלם]. ברבות הטובה רבו אוכליה, ומה שנתך
לבעליה הוא רק ליהנות ממראה עיניו. מתוקה שנת העובד, אם
מעט ואם הרבה יאכל, והסבא לעשיר איננו מניח לו לישון. יש
רעה חולה ראיתי תחת רע, אל השמש: עושר שמור לבעליו
לרעתו; אם הבן שהולדתי יעבור לעבוד לאל השמש, ואבד
העושר ההוא ואין בידי מאומה. כאשר יצא מבטן אמו ערום
ישוב ללכת כשכא, ומאומה לא ישא בעמלו שילך בידו. וגם זה
רעה חולה, כלעומת שכא כן ילך ומה יתרון לו שיעמל לרוח. גם

כל ימיו במחסור יאל וכעס הרבה וחלה וקצף. הנה אשר
ראיתי אני: טוב ויפה לאכול ולשתות ולראות טובה כל עמלו
שיעמל תחת השמים ["השמש", במקרא. זו הפעם היחידה בה
כוונת "השמש" היא "שמים"] מספר ימי חיו אשר נתן לו
האלוהים, כי הוא חלקו. וכן, כל האדם אשר נתן לו האלוהים
עשר נכסים והשליטו לאל ממנו ולשאת את חלקו ולשמוח בעמלו
זה - מתן אלוהים היא. כי לא הרבה יימשכו ימי חייו, וכי
האלוהים הוא מענהו בשמחת לבו.

יש רעה אשר ראיתי תחת רע אל השמש ורבה היא על האדם:
איש אשר ייתן לו האלוהים עושר ונכסים וכבוד ואינו חסר
לנפשו מכל אשר יתאווה, לא ייתן לו האלוהים ליהנות ממנו אלא איש
נכרי יאל את פרי מעשי ידיו. זה אבדן וחולי של רע [אל
השמש ורוע] הוא. אם יוליד איש מאה צאצאים ושנים רבות
יחיה וכל כמה שירבו ימי שנותיו נפשו לא תשבע מן הטובה, אך
קבורה לא הייתה לו, אמרתי כי טוב ממנו הנפל. כי באפס בא
ובחסך ילך ובחשך שמו יכסה מזה. גם את השמש [רע] לא
ראה ולא ידע נחת לזה מזה. ואלו חי היה אלף שנים פעמיים

וטובה לא ראה, הלא אל אותנו מקום הכול הולך. כל עמל האדם לפיהו, וגם אל הנפש לא תשבע. כי מה מותר החכם ירא האלוהים מן הכסיל עובד האלילים; מה לרץ-הידע להלך נגד המאמינים. להגיד כי טוב מראה עיניים מהלך נפש, גם זו אווילית ורעית רוח. מה שהיה כבר נקרא שמו ונודע אשר הוא, ואדם לא יוכל לדון עם שתקיל ממנו, ואין יתרון לאדם בדיבורים הרבה, רק רוב טיפשות. כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים אם יעביר ימיו בעבודה לאילי שווא; זה אשר יתיימר להגיד לאדם מה יהיה אחריו תחת אל השמש יעשה אותם כצל.

טוב שם ביום המות משמן טוב ביום היוולדו. הגדל לעשות בחייו למען תזכר בטוב אחרי סופך, כאשר השם נקבע לך אדם בסופו והחי יתנו אל לבו. על כן טוב ללכת אל בית אבא מלכת אל בית מיתה. טוב כעס משחוק, כי ברוח פנים ייטב לב. לב חכמים בבית אבא ולב כסילים בבית שמחה. טוב לשמח גזרת חכם מאיש שומע שיר כסילים, כי כצלצול הסירים [איסרים, מטבעות קטנים ופעוטי ערך] תחת הסיור [בכד גדול, כמו הפתגם "איסטרא בלגינא קיש קיש קריא"], כן שחוק

הכסיל המשליך יהבו על האליף אוסיר [אליל החיים שאחרי
המוות, מצאצאיו של אל השמש רע] וגם זה נושא רוע. המהלל
חכם עושקו, כי שוחז יאבד את לבו.

טוב אחרית דיבור מראשיתו. טוב ארך רוח מגבה רוח. אל
תמהר ברוחך לכעוס, כי כעס בחיך עוקדי האלילים הכסילים
ינוח. אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה, כי
לא מאמונה בטוב אלהים שאלת על זה. טובה החוכמה
[האמונה באלוהים הנסתר] עם שכר בה מן הסגידה לאל
השמש הגלוי לעין, כי בהצלח החמה יוצל הכסיל, וזה יתרון דעת
החוכמה [האמונה באלוהים הנסתר] אשר תמיד חיה אצל
בעליה. ראה ושמוך את מעשה האלוהים כי אין מי שיוכל לתקן
את אשר עוותו. ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה ולמד;
גם את זה לעומת זה עשה האלוהים כדי להבטיח שלא ימצא
האדם אחריו מאומה. את הכול ראיתי בימי עבודת האלילים שלי.
יש צדיק אבד בצדקו, ויש רשע מאריך ברעתו. אל תהי צדיק
הרבה ואל תתחסד יותר, למה תסתעף [תשומם, במקרא]. אל
תרשע הרבה ואל תהי סכל, למה תמות בלא עתק. טוב אשר

תפאול בלה וגם מלה אל תנח את ידך [החזק בשתי אמונות] כי
 ירא אלהים יצא את כולם ללא פגע. יראת האלהים האחד תפאול
 לחכם יותר מעשרת האילנים הגדולים בעיר, ואין אפילו אדם
 צדיק אחד בארץ אשר יעשה רק טוב ולא יחטא. לכל הדברים
 אשר ידברו אל תיתן לבך, גם לא על עבדך המקלל אותך מאחורי
 גבך. כי פעמים רבות יודע אתה בלבך, גם אתה קללת אחרים.
 בכל זה התנסיתי בדרך אל החוכמה. אמרתי לחכמה, והדרך
 הרעה תרחק ממני. רחוק מה שהיה ועמוק, עמוק מכדי שמישהו
 ימצאנו. סבותי אני ולבי לדעת ולתור ובקש חכמה והיגיון, לדעת
 רשע כסל, וסכלות כהוללות. ומוצא אני מר ממות את הכוהנת לאלת
 האהבה [האישה (הקדישה)], שהובטחה כשידוך לחוניו
 הרביעי], אשר היא מצודים וחרמים לבה, אסורים ידיה. העובד
 את האלהים בטוב ימלט ממנה, והחוטא ילכד בה. ראה זה
 מצאתי, אמר הכהן הגדול, למצוא בחיפוש אחת לאחת את אשר
 ביקשה נפשי ולא מצאתי אף לא אדם אחד. אולי קדישות מצאתי,
 ורעיה בין כל אלה לא מצאתי. אך בעבודת אלהים מצאתי את
 מקושי מיד, בעוד המה ביקשו בחיפושם רבים ולא מצאו.

אין כמו החכם [המאמין באלהים] מי אשר ידע פשר דבר.
 החוכמה תאיר פנים לאדם, והתקיפות את פניו תשנא. אני נחשב
 בר-סמך כי מעמד מלך שמור לי, על דברת שבועת אלהים ["נשבע
 אלהים ולא ינחם, אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק", ספר
 תהלים, פרק ק"י, פסוק ד]. אל תמהר מפניו אלכת, אל תעמוד
 בדבר רע [אל השמש]. כי כל אשר יחפץ אלוהים יעשה,
 כאשר דברו של מלך הוא השולט ואין מי שיצווה עליו מה לעשות.
 שומר מצווה [של אלוהים] לא ידע דבר רע [אל השמש] ועת
 ומשפט ידע לבו של החכם [ירא האלוהים]. לכל חפץ יש עת
 וסיבה [משפט], ומצוקת האדם רבה עליו כי איננו יודע מה
 שיהיה, וכאשר יהיה אין מי שיגיד לו מדוע. כפי שאין אדם יכול
 לשלוט ברוח ולכלוא אותו כך אין לאדם שליטון ביום המוות וכפי
 שאין שחרור ממלחמה, אין רשע אשר ימלט את בעליו מעונש. את
 כל זה ראיתי ונתון את לבי לכל מעשה אשר נעשה תחת אל
 השמש, עת אשר שלט האדם באדם להרע לו. וכן ראיתי רשעים
 באים מקבורה [של קרבנותיהם] וממקום קדוש [בלשון סגי-
 נהור: מקום של טומאה, ללא טהרה] יהלכו ויפוצו בעיר

[ירושלים]. כל אלה אשר כך עושים, גם זה פסול. על שום שאינם נענשים על פגמם, מעשה הרעה יחזור מהרה; על כן מלא לב בני האדם בקרבם לעשות רע. אשר חטא, עשה לרע [אל השמש] מאות [משלם שוחד] והוא מוחל לו. אבל - וגם את זה יודע אני - שיהיה טוב ליראי האלוהים אשר די כי ייראו מלפניו. וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים, כמו הבל אשר אינו ירא מלפני אלהים כי אם מפני השמש. יש רוע אשר נעשה על הארץ, אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים [סוגיית צדיק ורע לו, רשע וטוב לו]; אמרתי שגם השאלה הזו שגויה. ושבחתי אני את השמחה, כי אין טוב לאדם תחת השמים כי אם לאכול ולשתות ולשמוח; אך תחת אל השמש, במקום לאכול ולשתות ולשמוח, הוא יתנון בעמלו כל ימי חייו אשר נתן לו האלהים, וגם בליה שינה בעינו אינו ראה. נתתי את לבי לדעת חכמה ולראות את הענין אשר נעשה על הארץ, וראיתי כי הכול מעשה האלוהים. אך לא יוכל האדם למצוא את המעשה אשר נעשה תחת השמש, בשל

אשר יעמול האדם לבקש ולא ימצא. וגם אם יבקש החכם לדעת,
לא יוכל למצוא.

ואת כל זה נתתי אל לבך, והבנתי את כל זה: הצדיקים והחכמים
ועבדיהם ביד האלהים, אך אין יודע האדם בין אם לאהבה
ובין אם לשנאה. הכול פתוח בפניהם, כל האפשרויות בפני
כולם. אותן אפשרויות לצדיק ולרשע, לטוב ולטהור ולטמא ולזבוח
ולאשר איננו זבוח, לטוב כחוטא, כנשבע כירא מן השבועה.
זה רע בל אשר נעשה תחת אל השמש כי למרות שמקרה אחד
לכל, לב בני האדם מלא [אמונת] רע ואמונת שווא בלבם
בחיייהם על הקורה אותם אחרי לבתם אל המתים. ולזה אשר
יבחר באלוהים יש ביטחון במשך כל חייו. כי לכלב שהוא חי
[נאמן לאלהים] טוב מן האריה [נאמן לשמש] המת כי החיים
[המאמינים] משלימים עם זה שימותו, והמתים [הכופרים],
המאמינים בחיים לאחר המוות] אינם יודעים מאומה ואין עוד
להם שכר כי נשכח זכרם. גם כל רגשותיהם, אהבתם, שנאתם
וקנאתם כבר אבדו, וכבר אינם חלק בעולם בל אשר נעשה
תחת אל השמש. אתה המאמין באלוהים, לך אכול בשמחה לחמך

ושתה בלב טוב יינך, כי כבר כיפר האלוהים את מעשיך. כל
 את יהיו בגדיך לבנים, כראוי לכוהן גדול, ושמן על ראשך אל
 יחסר, כאהרן אבינו [מצווה או ממליץ לבנו חוניו הרביעי]. אם
 את החיים עם הקדישה אשר אהבת [שהובטחה לך כגמול על
 הקמת המקדש במצרים] אתה רואה כגמול על כל ימי עבודתך
 לאילנים אשר תחת אל השמש, כל עבודתך לאילנים היא אבדן
 חייו, ועמלך אשר אתה עמל תחת אל השמש לריק הוא. כל אשר
 תמצא ידך לעשות בכוונת נגד ההשתעבדות לאילנות האהבה,
 עשה. כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בקור באדמה אשר
 אתה הולך שמה.

שבת וראית תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לגיבורים
 המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לנבונים עושר, וגם לא
 ליודעים חן, כי בבוא העת פגע אחד יקרה את כולם. וגם לא
 ידע האדם את עתו [יום מותו], כדגים שנאחזים במצודה
 רעה, וכציפורים האחוזות בפח שטמנו להם יוקשים בני האדם
 לעת רעה כשתיפול עליהם פתאום. גם זה ראית חכמה תחת
 רע אל השמש, ונגיעה גדולה היא אלי. עיר קטנה [ירושלם]

ואנשים בה מעט [חלשים] ובא אליה מלך גדול [אנטיוכוס
הרשע] וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים, ונמצא בה איש
מסכן [עניו] חכם [אני, חוביו השלישי], ומילט הוא את העיר
בחכמתו, ואדם לא זכר את האיש העניו ההוא. ואמרתי אני
טובה חכמה מגבורה, אך בני אדם בלים לחכמת העניו ואינם
מקשיבים לדבריו. חכמים [יראי אלהים] מקשיבים לדברים
הנאמרים בנחת; המאמינים באוסיר ובאלילים בכל מקשיבים
רק לצעקות. טובה חכמה מכלי קרב, והאחד שיסטה ממנה
יאבד הרבה יתרון.

זבוב ריקבון מכאיש [מאלה שנפוצים בסביבת גוויות מתות]
יבצע [יתסיס, ירקיב] שמן מזוקק. יקרה חוכמה מכבוד, אך
די במעט סלות כדי שזו תאבד את ערכה. לבו של החכם
לימיו [יסייע לו], ולב הכסיל לשמאלו [יכשילו]. גם בדרך, כשסל
הולך לבו חסר והכול רואים כי סל הוא [משחק מילים
סכל=כסיל].

אם בקהילתך רווחת האמונה באל רע והוא עולה ומושל עליך, אל תעצוב את כהונתך. כי בוותרך עליה יבואו במקומך חוטאים גדולים. יש רעה שראית תחת השליט רע אל השמש כשגזה שיצא מלפניו אשר נתן את הסכל במרומים רבים, ועשירים בשפל יסבו. ראית עבדים על סוסים ושרים הלכים כעבדים על הארץ. תאונה אורבת בכל מעשה, ללא התערבות האל: חופר גומה [גומץ במקור] בה ייפול, ופורץ גדר ישכנו נחש. מסיע אבנים ייפצע תחת משקלן, חוטב עצים יסכן במ את חייו.

אם קהה סכין הברזל, הוא לאופנים יגולגל, יושחז וכוונו ישוב ויגבר. יתרון המכשיר בחכמה שבו. אם הנחש לא ילחש בטריטוריה, ינשוק, ליודע את הלשון אין יתרון. דברי פי חכם חן, ולכסיל יבולע משפתותיו. תחילת דברי פיהו סכלות, ואחרית פיהו הזלזול מזיקה. הסכל ירבה דברים ריקים. לא ידע האדם מה שיהיה ואשר יהיה מאחריו אין מי שיגיד לו. בעבודת הכסילים הוא רק יתייגע ולא ימצא את הדרך הנכון. אוי לך אומה, שאלוהיה חלש וכוהניך ייטלו שכרם בטריטוריה. אשריך אומה, שאלוהיה חזק וכוהניך ראויים לשכרם – יוכיחו גבורה ולא בושת בגלל עצלות

תִּשְׁמַט הַתְּקֵרָה, וּבַחֹלֶשֶׁת יָדַיִם יִדְאֹף הַבֵּית. לִשְׁחֹק עֹשִׂים אֶת
לֶחֶם הַפָּנִים, וַיֵּין הַקֹּדֶשׁ יִשְׁמַח אֶת קֹהֵל הַמַּאֲמִינִים וְהַשּׁוֹחֲדִ
יִפְתֹּר אֶת הַכּוֹל.

גַּם בַּהֲיוֹתֶךָ לִבְדָּ בַּמִּיטָה, מֵאֵךְ אֹל תִּקְלָא. וּבַחֲדָרֵי מִשְׁכְּבְךָ אֹל תִּקְלָא
עֲשִׂיר [כְּמוֹ "אֱלֹהִים לֹא תִקְלָל וְנָשִׂיא בַעֲמֶךָ לֹא תֵאָר", סֵפֶר
שְׁמוֹת, פֶּרֶק כ"ב, פְּסוּק כ"ז]. כִּי עוֹלֵי הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת הַקּוֹל, וּבַעַל
הַכִּנְפָּיִם יִגִּיד דְּבָר [דְּבַר טוֹב עַל כָּל הָאֱלִים וְהָרָאָה לְכוֹלָם
כְּבוֹד, וְאֵל תִּצְטַט אֶת דְּבָרֵי הַבִּיקוּרָת שְׁלִי כְּלִשׁוֹנָם. לְמִשְׁל,
בַּמָּקוֹם לְהִגִּיד "אֵל הַשֶּׁמֶשׁ" אִמּוֹר רַק "הַשֶּׁמֶשׁ"].

לִהְיוֹן מִשְׁל וְנִמְשָׁל:

הַמִּשְׁל:

כַּאֲשֶׁר אַתָּה שׁוֹלַח לִחְמֶךָ [פְּרִנְסֵתֶךָ] עַל פְּנֵי הַמַּיִם, בַּתְּקוּוֹה כִּי
בִּרְבֵּי הַיָּמִים תִּמְצָאֲנוּ, אַתָּה מִפְּזֵר אֶת הַשִּׁקְעָתֶךָ לִשְׂבָעָה חֲלָקִים
וְגַם לַשְּׁמֹנֶה, כִּי לֹא תִדַּע אֵיזֹו רָעָה תִּפְּלוֹ עַל הָאָרֶץ. אִם יִמְלֹאוּ
הַעֲבִים גֶּשֶׁם, עַל הָאָרֶץ יִרְיוּ. וְאִם יִפְּלוּ עַל הָרָחֶק בְּדֶרוֹם אֹו
הָרָחֶק בְּצִפּוֹן הַמָּקוֹם בּוֹ יִפְּלוּ שֶׁם הוּא יִישָׁאֵר. עֲלִיךְ לִקְחֹת
סִיכּוֹן:

והנמשל:

ככוהן אתה משרת מאמינים בני דתות רבות. אתה צריך לשרת את כולם, לא משנה מהי אמונתך האישית. ואם אחת האמונות נמצאת שגויה, ישנן אמונות אחרות שהמאמין יכול לבחור מהן.

שומר רוח לא יזרע, ורואה בעצים לא יקצור. כאשר אינך יודע מה דרך הרוח או מה שמתעצם [מתגרם, מתהווה] בקטן האישה ההרה, ככה לא תדע את מעשה האלוהים אשר יעשה את הכול. לכן, בקר זרע את זרעך ולערב אל תעז ידך מהשקעה אחרת, כי אינך יודע איזה יעלה יפה, הלה או זה. ואם שניהם כאחד טובים, ומתוך אור האלוהים לעיניי וטוב בעיניו להודות גם לאל השמש. אם שנים הרבה יהיה ירא אלוהים, בכולם ישמח. ויזכור את ימי החסך הרבים בהם כל שבא לו היה רע [גם אל השמש]. אם כבחור תשמח באמונות ילדות ויטיבך לבך בימי בחורותיך והלכת בדרכי לבך ובמראי עיניך, דע כי על כל אלה יביאך האלוהים במשפט. אך היום הסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך על כי בילדות ובשחרות לא ידעת את דרך האמונה הטובה. ודי אם תזכור את בוראך

בימי בחורותיך בטרם בא ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר
"אין לי בהם עניין" עד אשר יאירו שוב השמש [רע] והאור
[הורוס] והירח והכוכבים [כל אלילי מצרים] והתפזרו העבים
אחר הגשם.

ובא יום [בא בימים, זקן] שבו יזעו שומרי הבית [הידיים
רועדות] והתעוותו אנשי החיל [הרגליים נחלשות] ובטלו
הטוחנות [השיניים חדלו לנשוך וללעוס] כי מעט, וחשכו
העיניים בארובותיהן וסוגרו דלתים בשוק [אבדן חוש הריח],
בשפל קול הטחנה [פעילות הלב], ויקום לקול הציפור [שומע
קולות לא אמיתיים], וישלחו כל בנות השיר [השמיעה נחלשת],
יחששו להתרומם ולתחורים [נשים ממקדש חתחור] יסעדרוהו
בדרך; וינאץ השקד [כמו ינץ, ילבלב, אך למעשה יושפל כוח
ההתמדה] ויסתכל הגב [כנושא משא כבד] ותופר האביונה
[התיאבון], כי הולך האדם אל בית עולמו וסבבו בשוק
הסופדים [כל הסימנים המעידים על מוות קרוב] עד אשר ניתק
חבל הכסל ותרוצץ גולת הזהב ותישבר כד על המבוע וירוצץ

הגלגל אל הבור [תיאורים ציוריים של מוות, אך גם סמל
להתמוטטות כל הפנתיאון המצרי] ושם העפר על הארץ
כשהיה [דברי אלוהים לאדם: "כי עפר אתה ואל עפר תשוב",
ספר בראשית, פרק ג', פסוק י"ט] והרוח שבה אל האלוהים
[חזרה בתשובה], כי הוא אשר נתנה.

חוניו מציג את היחלשות גופו ומנבא את מותו הקרוב. ידוע כי
הוא נרצח ברעל איטי.

הישמרו מאמונות הבל, אמר הכוהן הגדול, אמונות ההבל
אורבות בבל מקום.

ובנוסף להיות הכוהן הגדול חכם, עוד לימד דעת את העם
והאזין וחקר ותיקן משלים הרבה. ביקש הכוהן הגדול למצוא
דברים שיש בהם תועלת ולכתוב ביושר דברי אמת, דברי
חכמים כדרכנות שנאספו למשמרת ונכרכו בדפים, ניתנו כולם
מרועה אחד. ויותר מהם, בני, היזהר: עשה ספרים הרבה ואל
תחדל כתוב, ומעט בשיחות בטלות כילה ירבה יגיעת בשר.

לסיכום כל הדברים שהושמעו: את האלוהים ירא ואת מצוותיו
שמור, כי זה תכלית האדם וייעודו. כי את כל מעשה יביא
האלוהים במשפט על כל נעלם [מת], אם טוב ואם רע.

מספר הערות לדברי חוניו

"טובים השנים מן האחד, אשר יש להם שכר טוב בעולם. כי אם יפלו,
האחד יקים את חברו, ואילו האחד שיפול, ואין שני להקומו. גם אם
ישכבו שניים וחס להם ולאחד איך יחם? ואם יתקפו האחד, השנים
יעמדו נגדו": מעבר לתולדות חייו האישיים, חוניו רומז לטובת החזקת
יותר מאמונה אחת – האמונה באלוהי השמים עם האמונה באל
השמש.

העיסוק הנרחב בשאלת המוות מצביע על כך שחוניו חשש לחייו. ואכן,
הוא נאלץ להימלט מספר פעמים, וישנן עדויות כי הומת בהוראתו של
פקיד המקורב לאנטיוכוס. כך שוחרר מהתחייבותו לבנות את המקדש
לאל השמש במצרים. בנו, חוניו הרביעי, הגשים את הבטחת אביו
והקים את מקדש חוניו בהליופוליס. הוא אסף מפיו את דבריו ההזויים
וכתב אותם במגילת ספר. הוא נזהר להסתיר את זהותו אך כינה אותו
בשם המצביע על תפקידו המרכזי בקהילה, "קהל", השם שניתן
למגילה כולה. אמירות סתומות רבות בתוך הדברים, שיש בהן משום
זיקה לאמונה, עלולות להתברר דווקא כמצביעות על פרקים מתולדות

חיו – דבר שיש בו כדי להציג אותן כסגירת חשבונות צינית או כביוגרפיה חילונית גרידא. היצירה עצמה שנויה במחלוקת ועלולה להיראות כנושאת בחובה סכנה מוחשית רבה לשמירת האמונה. ההבחנה שהוא עושה בין אלוהים לבין האלילים, בין השמים לבין השמש, מטושטשת מאד, והמעין בה עלול להתיימשך מן האמונה ולבקש להתרחק גם מן הדת. אולם מן העובדה שהיא בכל זאת נכנסה לקובץ החתום של כתבי הקודש אנו יכולים ללמוד כי היצירה זוהתה כקדושה. סימן זיהוי אפשרי הוא חומר הכתיבה, הקלף, אשר נשא חותם מיוחד של הכוהנים לבית צדוק.

חוניו מצווה לצאצאיו לכתוב ספרים הרבה. בעקבות מגילת קהלת נכתב ספר משלי אשר אוצר המילים המשותף לו ולקהלת גדול מאד, אך הוא נכתב מלכתחילה בעברית ולא כתרגום מבולבל ולכן הוא קריא, ברור ובנוי יפה. אפשר לראות בספר משלי פירושים ותשובות נגד לקהלת. למשל, יש בו התייחסות מכובדת אל הנשים – פיצוי על הדברים הקשים נגדן בקהלת.

ספרים נוספים שנכתבו בידי צאצאי חוניו לא נכנסו למקרא, אך חלק מהם נכנס לתרגומים של המקרא. כתבים נוספים נשמרו בספריות עתיקות וחלקים רבים נתגלו גם בימינו.

מקום מנוחתו האחרון של שמעון הצדיק

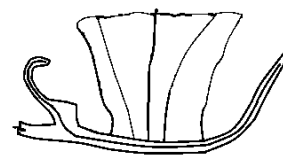
אחיו של חוניו השלישי, ישוע, שנעשה הכהן הגדול בירושלם בחסות אנטיוכוס, גילה פתיחות רבה כלפי יסודות התרבות ההלניסטית והבנה

רחבה לצרכיו של פטרונו הסורי אשר איתו שיתף פעולה בתחומים רבים. אנטיוכוס העניק לו שם יווני מכובד, יסון, בעקבות גיבור מיתולוגי נערץ. ישוע-יסון הצליח לשמור על שקט ורגיעה בארץ במשך שנים ספורות, אך התקדים שבהענקת דריסת הרגל למלך ההלניסטי בבית המקדש נתברר במהרה כתחילתה של מפולת. השליט הזר התערב ברגל גסה בסדרי הכהונה, הדיח את יסון ומינה תחתיו כוהן גדול אשר כלל לא היה מזרע בית צדוק ויחוסו למשפחת הכוהנים בא לו רק דרך אמו. זרע הכוהנים לבית צדוק הודח מן המקדש בירושלם לתמיד, אך בנו של חוניו השלישי, חוניו הרביעי, הצליח לשים ידו על מקצת עושרם של כוהני ירושלם והקים במצרים מקדש מפואר בו כיהנו בני צדוק כמאתיים וחמישים שנים נוספות.

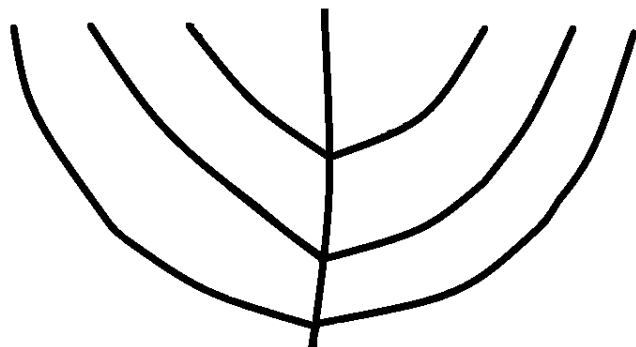
תאבוננו של אנטיוכוס לממון לא ידע שובע. הוא דרש מכוהני המקדש מימון גדל והולך, וכדי לתת תוקף לדרישותיו, כמו גם לבטא את אלוהות עצמו, **אפיפנס – "שהתגלו פני האל"**, הוא ליווה אותם בטבח גדול שערך בתושבי ירושלם הנאמנים לאלהים. הפעם לא עמד לירושלם **"איש מסכן חכם"** שיושיע אותה.

ישוע-יסון נרצח בניכר והובא למנוחת עולמים בקבר מפואר בעיר המתים **(נקרופוליס)** של ירושלם.

על קיר קברו, לצד מנורת שבעת
הקנים, שהיתה סמל לכוהנים ששרתו
בבית המקדש, מצוירות שלוש ספינות.
האמצעית היא זו שבה הוחזרו עצמותיו

חוניו השלישי מסוריה

הביתה אחרי הירצחו בניכר; העליונה

היא זו שבה הגיעו עצמותיו של אחיו

חוניו השלישי; והתחתונה היא זו

שהביאה ממצרים את עצמות חוניו

הרביעי שנולד גם הוא בירושלם.

הכוהנים הירושלמים הגולים מתו בעוני

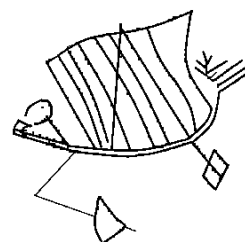
ובמחסור, והספינות בהן הועלו עצמותיהם הינן קטנות ופשוטות. חוניו

הרביעי, לעומתם, היה הכהן הגדול של מקדש משגשג במצרים,

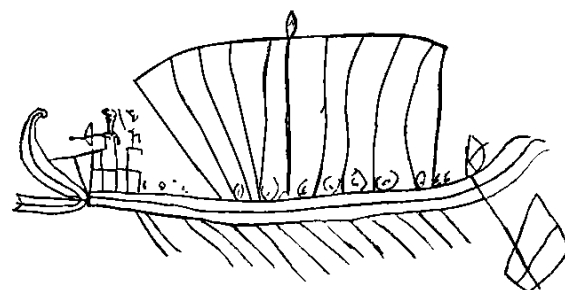
והספינה בה הועלו עצמותיו הינה גדולה ומפוארת ורבת משוטים.

גם פסוקי קינה נמצאו כתובים שם – "קינה חלקה" – המספרים, בין

השאר, כי הגדיל לעשות מאחיו חוניו השלישי. גם פסוק כתוב יוונית

ישוע-יאסון מספרטה

חוניו הרביעי ממצרים

נמצא שם – "שנים הרבה יחיו ושאלו כל חי"כ" – המופיע בספר

קהל (פרק י"א, פסוק ח').

הקבר התגלה בעת חפירת יסודות לבית בשכונת רחביה בירושלים באמצע שנות ה-1950 ומכונה קבר יסון.

אחת השכונות הצפוניות של ירושלים נקראת "שמעון הצדיק" היות שלפי אמונה עממית נקבר שמעון הצדיק במערה בשכונה זו. חקירת המערה העלתה כי היא נחצבה כשש מאות שנה אחרי מותו של הכהן ולפיכך לא יתכן כי היא קברו. מהיות קבר יסון בשכונת רחביה **אלול** **קבר משפחת** סביר כי היא גם מקום מנוחתו האחרון של אביו, הלא הוא שמעון הצדיק.

התגשמות נבואת חונו השלישי

התערבות השליט הזר בסדרי המקדש פגעה בשלמות העם היהודי ובמורשתו הייחודית. בקרב היהדות השמרנית קמה לה התנגדות גדלה והולכת, שבעקבות הטבח התעצמה מאד. אף על פי שהיה ברור כי אמונת אנטיוכוס באלוהות עצמו אינה אלא טירוף העתיד לחלוף מן העולם, הם ניגחו את הכוהנים בחזקה. הכהן החדש מטעם אנטיוכוס הוקע כנוהה אחר התרבות ההלניסטית – "אתיוון", כלשון העם – אשר

על מנת לקבל את המשרה הרמה והמכובדת הזו, שהכנסה נאה בצדה, התחייב להעלות מסים גדולים לאוצר המלך – "שילם שוחד", כלשונם.

איש דת מעיר שדה, מתתיהו חשמונאי, לקח על עצמו את המלחמה הקדושה להשיב ליהודה את עצמאותה. הכתוב מספר כי כמו פינחס בן אלעזר בן אהרון הכהן בשעתו, שהרג ישראלי שעבד לאליל נכר, או אליהו הנביא ששחט מאות עובדים לאליל בעל, כך גם מתתיהו הרג במו ידיו יהודי שנטל חלק בטקס הבעת אמונים לשליט ההלניסטי וקבלת אלוהותו. המעשה הזה הבטיח לזרעו, כמו לזרעו של פינחס לפניו, משרה קבועה בבית המקדש. אך לשם קיום ההבטחה הזאת היה צריך להצית מלחמת אחים קשה שבמהלכה התערבו צבאות סדירים מארצות שכנות וידי הכוהנים מלאו דם אדם לרוב.

בניו של מתתיהו קיבלו על עצמם את ניהול המלחמה וטיהור בית המקדש, ותוך כדי כך הם נטלו לעצמם את הזכות לשרת בכהונה בקודש הקדשים, נעשו כוהנים גדולים וגם הקימו נשיאות ובית מלוכה ליהודה. כפי שכבר היה בתקופות ממושכות בעבר, כמסופר במקרא, גם בימי שלטון בית חשמונאי נוכחו המנהיגים לדעת כי עבודת אלילים טובה לעסקים. אחרי הכול, מי שבא לחלוק כבוד לאלהים מכניס לאוצר המקדש ולאוצר המלך כסף רב יותר אם הוא חולק כבוד גם לאלילים נוספים. שני דורות לאחר מתתיהו, חזרה רוח הפגאניות ההלניסטית

לנשב בעם, והתברר כי מרד החשמונאים כלל לא היה מכוון נגד ההלניזם אלא נועדה לו מטרה אחרת.

ישוע-יסון ריכז סביבו קהילת מאמינים בארץ אחרת במקום זו שעזב בבית המקדש המחולל בירושלם. עוד בעת שכיהן במקדש הוא יצר קשרים עם מדינת ספרטה, וכשהודח מכהונתו הוא נס אל ידידיו הספרטנים, הקים בקרבם מקדש וקירב ליהדות אוכלוסייה מקומית גדולה. אלה למדו להאמין כי הם בני אברהם ובתור אחים ליהודים ביקשו להושיט עזרה לחשמונאים במלחמתם באנטיוכוס. אולם הצעתם נדחתה, משום שהחשמונאים לטשו כבר אז את עיניהם לכתר הכהונה הגדולה ולא רצו להשיבה לזרעו של שמעון הצדיק. בדרך זו או אחרת הצליחו החשמונאים להציג עצמם כזרעו של צדוק הכהן, השתלבו בעבודת המקדש, השתלטו עליה ויצאו מהם כוהנים גדולים. הם התמכרו לטעמו המתוק של לחם הפנים, ובמקום להשיב את הכהונה לזרעו של שמעון הצדיק, השתלטו עליה בעצמם והחלו להעביר אותה בירושה בתוך משפחתם. ולא זו בלבד, אלא שבגלל זה שהקרבה המשפחתית בין המלך לבין הכהן הגדול הייתה כה גדולה, קרה לעתים שהמלך היה בעצמו גם הכהן הגדול, דבר שפתח פתח רחב לשחיתות. על רקע השחיתות הזו התחזק מאד הזרם הפרושי שיצא נגד סמכות הכוהנים – לעומת הזרם הצדוקי אשר קיבל את החשמונאים כיוצאי בית צדוק. גם כאשר הודחו החשמונאים מן המלוכה, לא הושבה הכהונה הגדולה לבני שמעון הצדיק, והקרע בעם הלך והעמיק.

ניסיונותיו של חוניו השלישי להניא את זרעו מלעבוד לאל השמש לא הועילו. מבית המקדש שהקימו הכוהנים לבית צדוק במצרים יצא ונפוץ בעולם פולחן שמיזג את מסורת כוהני ירושלם עם מסורות מצריות. בתקופת כהונתם ומלכותם של בית חשמונאי ניסו כוהני הפולחן החדש הזה לשוב לירושלם אך נדחו ונרדפו. ניסיונותיהם לשוב לא חדלו גם לאחר חורבן בית המקדש בירושלם, מה שגרם לפקיעת סבלנותו של המושל הרומאי אשר הורה להחריב גם את מקדש חוניו שבמצרים ולשחוט את כל כוהניו. כתבי יד רבים שלהם הגיעו אל הספרייה הגדולה באלכסנדריה, אך כולם אבדו במספר אירועי שריפה גדולים, בעיקר בסוף המאה הרביעית לספירה. כתבי יד מעטים נמצאו במקומות אחרים כגון הגניזה בקהיר, מדבר סיני וגם באתיופיה. לאחרונה נמצאו כתבים רבים שלהם שנשתמרו במצב טוב במדבר יהודה, ומהם אפשר ללמוד הרבה על הפולחן שנהג במקדש בירושלם בטרם נתפס וטומא בידי החשמונאים.

המאורע המסמל יותר מכל את אבדן עצמאות יהודה, חורבן בית המקדש בירושלם, התרחש בסמיכות לחורבן מקדש חוניו וחיסולו במצרים של אחרון הכוהנים מצאצאי שמעון הצדיק לבית צדוק.

החשמונאים

תקנתו של עזרא הסופר לא הועילה לטהר את הישוב היהודי מנוכרים. ככלות הכל מאז ומעולם לא היתה יהודה הקטנה אלא מדינת חסות של מעצמה זו או אחרת. אי אפשר היה להמליך בה מלך יהודי ולא

קמה בה רשות מדינית עצמאית חזקה שהיה לה הכוח לבצע טיהורים לאומיים. בעקבות תבוסת הפרסים בידי אלכסנדר מוקדון "**הגדול**", חדרה ליהודה התרבות ההלניסטית, שהביאה בכנפיה שפע, הוד ופאר, ויהודים רבים נטו אחריה. התרבות ההלניסטית גם החזירה לארץ את הפוליטיאיזם הישן מתוגבר באלילים חדשים. מאז ומעולם היתה מחלוקת בין בתי הכהונה השונים לגבי ריבוי האלילים. כך היה הדבר בתקופת מקדש שלמה, כאשר כוהני ירושלם צדדו בעוד כוהני ענתות שללו, וכך גם בימי עזרא הסובלני ונחמיה הקנאי. כאשר, בעקבות סובלנות יתירה, מתחילה להישחק הזהות העצמית היהודית, מתחזקים הקנאים ומשיבים את המסורת על כנה או מייצרים מסורת חדשה המייחדת את המחזיקים בה כיהודים. הכוהנים בערי השדה צפו מרחוק במתרחש בבית המקדש אך לא היו מעורבים בו בפועל. משום כך היו משוחררים מאילוצי מדינאות פנימית ובעת הצורך נקל היה להם להתערב ולערוך שינויים.

בימים הקצרים ביותר של השנה (בחורף בחצי הצפוני של כדור הארץ) חוגגים היהודים חג שמח במיוחד ששמו "חנוכה". בכל ערב מימי החג הזה הם מדליקים נרות במספר גדל והולך, ומברכים: "הנרות הללו אנו מדליקין על הנסים ועל התשועות ועל הנפלאות ועל המלחמות שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה על ידי כהניך הקדושים". זה החג היהודי היחיד בו מבורכים הכוהנים

ומוצגים כקדושים. הכוהנים האחראים לנסים, התשועות והנפלאות הקשורים לחג הזה הם בני משפחת חשמונאי שהיו אחראים, בין היתר, לטבח נורא בקרב העם היהודי (שערך אלכסנדר ינאי שחבש בוזמנית שני כובעים - מלך וכוהן), וזאת אחרי שגזלו את הכהונה הגדולה מידי משפחת צדוק. היתה לחשמונאים סיבה טובה לשמוח. הכהונה הגדולה נפלה בידיהם, והם קבעו זאת כחג לעם כולו. מדוע נחוץ היה לחשמונאים לקבוע חג של שבח והודיה לעצמם? על פי הנביא יחזקאל, המשפחה היחידה שבניה ראויים לשמש ככוהנים גדולים היא משפחת צדוק. הוראה זו מופיעה לפחות ארבע פעמים בספר יחזקאל (פרק מ', פסוק מ"ו; פרק מ"ג, פסוק י"ט; פרק מ"ד, פסוק ט"ו; פרק מ"ח, פסוק י"א). הכלל הזה, שעל פי המקרא נהג מאות שנים בתקופת הבית הראשון, נקבע כתקנה מחייבת עוד בימי שיבת ציון, ונשמר בקפידה עד תקופת כהונתם של בני שמעון הצדיק - חונו השלישי וישוע. התערבותו של מלך סוריה אנטיוכוס אפיפנס בהלכות המקדש, ובהם מינוי לכהונה הגדולה של אחד שלא היה מגזע צדוק, הביאו להצתת מרד החשמונאים אשר במהלכו נכבש בית המקדש וטוהר מסימני דת הלניסטיים פגאניים. אך אחרי שהשתלטו החשמונאים על בית המקדש, הם לא השיבו את הכהונה הגדולה לבני צדוק אלא נטלו אותה לעצמם בלבד.

חנוכה, אם כך, הוא חג הגזילה, ועד היום מצייתים היהודים בעיוורון להוראות הגזלנים להדליק נרות לכבודם של "הכוהנים הקדושים"

אשר באמצעותם הביא אלהים את הנס לעם היהודי. איזה נס? נס הוצאת הכהונה הגדולה מידי המשפחה הראויה היחידה והעברתה לידיה של משפחת כוהנים זרה מכפר רחוק. החשמונאים שלטו ביהודה עשרות רבות של שנים ושטפו את מוחם של נתיניהם. חוץ מחנוכה, אין שום חג יהודי בו מהוללים ומשובחים כוהניו הקדושים של אלהים. התופעה של מתן שבחים מפליגים למשפחה השלטת אופיינית למשטרים רודניים, שכאלה ניתן למצוא גם היום.

עדיין דבק בבית חשמונאי רבב הגזילה, והוא ניסה להציג עצמו כמשפחת כוהנים ראויים המתייחסים לבית צדוק. מעולם לא נמצא תיעוד מהימן המאשר זאת, ובמסגרת המאמץ לחזק את אמון העם, שולם שוחד רב. העם היה מפולג למפלגות. אחת מהן היתה מקורבת לשלטון וחבריה השתייכו למעמד הכלכלי העליון. תמורת טובות ההנאה הגלומים בקרבה לצלחת הם קיבלו על עצמם להאמין ללא עוררין כי בית חשמונאי מתייחס לבית צדוק. משום כך הם זכו בכינוי המלגלג "צדוקים" בפי יריביהם.

גם חג המולד הנוצרי אינו נקי מביקורת. מקורם המשותף של חנוכה וחג המולד הוא חג האור הפגאני שנחוג עם התחלת התארכות הימים סמוך לאחר היום הקצר ביותר בשנה. בספרי הברית החדשה מסופר כי ישוע נולד בעת שהמלך הורדוס ערך מפקד אוכלוסין בו נדרשו כל תושבי ארץ יהודה להגיע לירושלם. הזמן המתאים לעריכת מפקד שכזה הוא באחד הרגלים, היות שאז ממילא כל תושבי הארץ

מגיעים לירושלם על מנת לקיים את מצוות העלייה לרגל. שני מועדי הרגלים הגדולים, פסח וסוכות, מתקיימים באביב ובסתיו ולא באמצע החורף, ומכאן סביר כי סיפור הבשורה המקורי כיוון לאחד מהם. יש המחשבים חישובים על פי פרטים מסוימים בסיפור ומצביעים בביטחון על חג סוכות, וכך יוצא כי ישוע המשיח נולד ברגל אחד ומת וקם לתחייה ברגל אחר. קונסטנטינוס, הקיסר הרומאי שחי במאה הרביעית לספירה, סגד לאל האור הפרסי מיתרא. על פי מסורת קדומה, האל הזה (כמו אלים רבים בכמה וכמה מיתולוגיות) נולד ביום ההיפוך החורפי, היום הקצר ביותר בשנה, אשר ממנו ואילך מתחילים הימים להתארך. לימים החליט קונסטנטינוס להשליט ברחבי האימפריה את הדת הנוצרית. אך הוא לא זנח לחלוטין את פולחן האל מיתרא, וכך נקבע לדורות כי ישוע נולד בחג האור. האור הינו היצירה הראשונה של אלהים והוא מופיע כבר ביום הראשון של פרשת בריאת העולם (ספר בראשית, פרק א', פסוק ד') ו"בני אור" מככבים לפחות ארבע פעמים בספרי הברית החדשה (הבשורה על פי לוקס, פרק ט"ז, פסוק ח'; הבשורה על פי יוחנן, פרק י"ב, פסוק ל"ו; האיגרת הראשונה אל התסלוניקים, פרק ה', פסוק ה'; האיגרת אל האפסיים, פרק ה', פסוק ח'), ואך טבעי הוא בעיני הפגאנים כי בנו של אלהים ייוולד בחג האור. וכמו היהודים, גם הנוצרים חוגגים את החג הלא נכון.

חנוכה הוא החג הארוך ביותר בין חגי היהודים. הוא נמשך שמונה ימים, ארוך אף יותר מן הרגלים פסח וסוכות (אשר רק חיבורו עם שמיני עצרת, הנחוג יום אחד אחריו, מעמיד אותו על אותו אורך). אולי הוא לא היה אמור להימשך זמן כה רב. אולם משום שהיהדות, בהשפעת ההלניזם, עברה ללוח שנה המבוסס על הירח, אבד התיאום בין החגים, ולפיכך התארך החג הזה כדי להבטיח שיכיל גם את התאריך המסוים של חג האור המקורי. ברוב השנים זה אכן פועל, וחג המולד חל בחנוכה או בסמוך לו. תליית הסיבה לאורכו המופרז של החג ב"נס פך השמן" אינה אלא אמצעי אחד מני רבים לשטיפת מוח (למשל, חשמונאים = חשמנים = ח' שמנים = שמונה ימי שמן).

מתתיהו מת זמן קצר לאחר שפתח במרד. ארבעה מתוך חמשת בניו נהרגו במלחמות או נרצחו זמן לא רב אחריו. הבן הנותר, שמעון, הכריז על עצמו כנשיא (*שליט עליון*), כהן גדול ומפקד הצבא. מועצת העם הסכימה למינוי המשולש הזה, היות שהמלחמות טרם הסתיימו והחשמונאים התקבלו על העם כמצביאים טובים ומדינאים מוצלחים. שלטון החשמונאים נמשך למעלה ממאה שנה, שבהן מעולם לא הוצע לצאצאי צדוק לחזור אל בית המקדש בירושלם. אלה ביססו בינתיים את מעמדם במצרים, בנו מקדש חדש בעיר הליופוליס ובמשך מאות שנים שרתו שם קהילה יהודית גדולה ושלייה.

במהלך שלטון החשמונאים ידעה הארץ מלחמות רבות. ארץ יהודה, לשעבר ארץ ישראל או ארץ כנען, אינה משופעת במשאבי טבע והיא ארץ קשה למחיה. אולם היא שוכנת על רצועה צרה בדרך המובילה בין המעצמה הצפון מזרחית סוריה והמעצמה הדרום מערבית מצרים, ומשום כך מבוקשת בידי כל הצדדים. בגלל מיקומה האומלל היא היתה מאז ומעולם זירת קרבות. כל מעצמה אווהה אותה לעצמה כאזור חיץ להגנה, בסיס להתקפה או שניהם גם יחד. תושבי הארץ נאלצו לעתים קרובות להישבע אמונים לאחד הצדדים ולסבול עונשים כבדים מן הצד השני. כזה היה המצב גם בימי החשמונאים. עיקר הישגיהם של החשמונאים בדורות שלאחר המרד נבע לא מגבורתם כי אם מן הבריתות המדיניות הרבות שכרתו והפרו לסירוגין עם שליטי המדינות השכנות תוך ניצול חולשות תכופות שנבעו ממאבקים פנימיים. היה זה הגיבור מכולם, יהודה המכבי, שכרת ברית עם המעצמה העולה רומי, ברית שברבות השנים הורידה את יהודה למעמד של מושבת נציבות רומאית תוך אבדן מוחלט של עצמאותה, שעבודה למלכות הרשעה ובסופו של דבר לחורבנה.

ראשית היהדות

ממלכת ישראל וממלכת יהודה שכנו זו לצד זו מאות שנים. בישראל נהגה, בין היתר, דת הנביאים וביהודה נהגה בעיקר דת הכוהנים. בימי המלך חזקיהו, בעקבות הגירה המונית של ישראלים לירושלם, עמדה האוכלוסייה בעיר בפני סכנה של מלחמת דת. כאשר מבחוץ מאיימת האימפריה האשורית, לא יכול חזקיהו להרשות מלחמת אזרחים. הוא

מיזג את שתי הדתות לדת אחת והקנה למנהיגי הדת הישראלים אשר זה מקרוב באו מעמד שווה ערך לזה של כהני המקדש. עד היום היהדות היא מזיגה בלתי אפשרית של שתי דתות שונות לחלוטין זו מזו, דת הכוהנים ודת הנביאים, וברור לחלוטין כי ככזאת היא אינה יכולה לשרוד ולהתפתח.

התורה שבעל פה

במקרא כולו, ובפרט בחמשת חומשי התורה אין אזכור של חיים שלאחר המוות. אמנם אליהו ואלישע משיבים מתים לתחייה, אך אירועים אלה נחשבים לנסים. גם העלאתו של הנביא שמואל מן המתים היא אירוע בודד שאינו חוזר על עצמו. כתבי הקודש של הנצרות והאסלאם מציגים את החיים שלאחר המוות כעובדה בלתי מעורערת, וגם היהדות המודרנית מכירה בהם. האמונה בחיים שלאחר המוות מעניקה למאמין נחמה ותקווה, אך הדת עושה בה שימוש נוסף. היא מתמרנת באמצעותה את המאמינים למטרותיה. בחיים שלאחר המוות ניתן גמול לצדיקים ועונש לחוטאים, ומטיפים דתיים מוכשרים יודעים לספק שפע של תיאורים חיים לאותם גמול ועונש הצפויים לאדם. מטיפים של דתות מסוימות יודעים להמיר את העונש הצפוי לאדם בחייו שלאחר מותו בתשלום למוסדות הדת בחייו הנוכחיים. הם גם אלה שמגדירים מהו חסד ומהו חטא, ובהתאם גם את הגמול והעונש, ולרוב הם מצליחים למצוא שפע של חטאים אמיתיים או מדומים אצל כל אדם.

אך לא כך הם פני הדברים במקרא. מסיפור גן עדן אנו למדים שהאדם
 נבדל מן האל רק בכך שהוא אינו חי לעולם (ה יות שהוא לא אכל מעץ
 החיים: "הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו
 ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם", ספר בראשית, פרק ג', פסוק
 כ"ב). המקרא אינו מכיר בנצחיות חיי אנוש ואינו מתאר שום צורה של
 חיים שלאחר המוות. השכר והעונש הצפויים לאדם לאחר מותו אינם
 נוגעים לגופו או לנשמתו אלא לרווחתם של צאצאיו ("אנכי יהוה
 אלוהיך אל קנא פקד עוון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים לשנאי
 ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצוותי", ספר שמות, פרק כ',
 פסוקים ד'-ה'; ספר דברים, פרק ה', פסוקים ח'-ט'). יתר על כן,
 השכר והעונש האלה אינם ניתנים בהכרח ישירות מידיו של האל.
 אמנם המקרא מציג אותם כהתחשבנות של האל, אך מתוך הכרת
 המציאות קל לראות כי רובם אינו אלא מהלך עניינים טבעי. בחמשת
 הדברות האחרונות מתוך העשר אין שום דרישה לטקסיות קדושה כי
 אם המלצה לאורח חיים התורם לביטחון הדדי, אשר ממנו באופן טבעי
 נובעים רווחה ועוצמה. המצוות פשוטות: לא תרצח, לא תנאף, לא
 תגנוב, לא תעיד שקר ולא תחמוד. הן מהוות המלצה למוסר חברתי
 תקין והקפדה עליהן מבטיחה רווחה, ניצחון על אויבים ועל פגעים
 שונים ועליונות על העמים מסביב. סטייה מהן גוררת את ההיפך.
 במקרים רבים קיום המצוות נוגד את המטרות האישיות של האדם

הבודד, וחשיבות ההקפדה המוחלטת בשמירה עליהן אינה מובנת מאליה. לכן יש צורך לעגן אותן אל מציאות עליונה. את תפקיד העוגן נוטלות ארבע הדברות הראשונות שעניינן השתעבדות טקסית לאל והדיבר החמישי (כיבוד אב ואם) שעניינו העברת המסורת מדור לדור. תיאורים של שכר ועונש על שמירת המצוות או הפרתן מופיעים במספר מקומות בתורה, למשל, כל פרק כ"ח בספר דברים. בנוסף להצגה העשויה להיות מובנת מאליה של עצמתו של עם השומר על מוסר חברתי גבוה, מופיעות גם הבטחות להתערבות נסית כגון מטר בעתו או אסונות טבע. אך בשום מקום אין הבטחה להמשכיות חיי האדם לאחר מותו.

ההלניזם, כתרבות המעודדת מגוון של דעות, הביא בכנפיו, בנוסף לדת האלילית, גם סגנון חשיבה חדש – חשיבה הגיונית ביקורתית. לא עוד החלטות על סמך מלמול סתום של איזו נביאה מסוממת, אלא שיקול דעת המבוסס על מערכת מסודרת ובנויה היטב של כללים פשוטים המתקבלים על הדעת. לא עוד כניעה לשרירות לבו של כהן מושחת, אלא היגיון קבוע אחיד לכל הדברים. פשוט יותר להתנהל בדרך החיים כאשר יש חוק אחד לכל העניינים במקום חוקים רבים לכל עניין ועניין. רוב העם ביהודה אימץ את סגנון החשיבה הביקורתית הפשוטה, וקידם את כללי ההיסק ההגיוניים למקום הראשון בין הגורמים לקבלת החלטות.

היקש הוא מבנה של היגדים הכולל טענות כלליות על מהלכו של העולם, קביעות עובדתיות על מקרים פרטיים ומסקנה הנובעת מהם. היקש נקרא תקף אם הטענות הכלליות בו הינן מקובלות (למשל, כאלה המחילות את החוק הכללי על מקרים פרטיים). אם ההיקש תקף והקביעות העובדתיות בו הן אמת, הרי גם מסקנת ההיקש היא אמת. הרי, לדוגמה, מערכת ההיקשים הבאה:

קביעת עובדה: תורת משה היא אמת;

טענה: בתורת אמת אין סתירות פנימיות;

מסקנה: כל פסוק בתורת משה הוא אמת.

טענה: ספר בו מצוטטים פסוקי אמת הוא ספר אמת;

עובדה: בספר תהלים מובאים דברים מספר התורה;

מסקנה: ספר תהלים הוא אמת.

קביעת עובדה: כל פסוק בספר תהלים הוא אמת;

טענה: צרוף כל שני פסוקי אמת גם הוא פסוק אמת;

פסוק: "לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה" (פרק קי"ח, פסוק י"ז);

פסוק: "לא המתים יהללו יה" (פרק קט"ו, פסוק י"ז);

מסקנה: למאמין באלוהים יש חיים לאחר המוות ולכופר אין;

מסקנה נוספת: אחרי המוות יש עונש לחוטאים וגמול לצדיקים.

ועוד מסקנות רבות אשר אינן כתובות בתורה אך נחשבות לנובעות ממנה.

המסקנה כי יש חיים לאחר המוות התקבלה כבשורה טובה מרעושה. אף על פי שאין הדבר כתוב במפורש בתורה, הרי זה מתקבל ממנה. למסקנות המתקבלות מן התורה אף על פי שאין כתובות בה ניתן השם "**תורה שבעל פה**". רשמית, לא יכלו הכוהנים ותומכיהם לקבל את התורה שבעל פה. הם העניקו לדוגלים בתורה שבעל פה את שם הגנאי "**פרושים**", דהיינו פורשים מדרך התורה הישרה. אולם בעידן החשיבה ההגיונית התפרשה דחייתם את התורה שבעל פה כדחיית חוקי ההיגיון שהיו מקובלים על הכול או, אף גרוע מזה, הודאה בכך שתורת משה אינה תורת אמת.

הכוהנים חדלו לספק פתרונות המניחים את הדעת. בנוסף לכך, סמכויותיהם, אשר מאז ומעולם היו נטולות ביסוס הגיוני ועוגנו רק באמונה העיוורת בכתוב בספרים עתיקים, החלו להיתפס כעת כשחיתות. מטבעו של עולם ואדם לא פסח נגע השחיתות גם על הכוהנים עוד קודם, אך עתה היה בידי הפרושים כלי לנגח אותם.

החשמונאים החלו דרכם כמבשרי הטיהור, אולם אחרי שאיחדו את המלוכה עם עבודת הקודש - וגם קודם לכן - פשתה השחיתות בבית המקדש ובכל הכוהנים ששרתו בו. רעיונותיהם של הפרושים החלו לצאת לאור עוד בטרם עלו החשמונאים לשלטון, אך התמריץ להפיכתם לתנועה רבתי התקבל עם התגברות המחאה על השחיתות בקרב הכוהנים בתקופה החשמונאית. במונחים עתידיים אפשר לראות בהם מתקנים – "**רפורמים**". כינוי הגנאי "**פרושים**" ניתן להם בעת

שעוד היו תנועה קטנה. בניסיון להפוך את הגנאי לשבח כינו אותם תומכיהם "**אפרשי התורה**" בניגוד לתומכי הכוהנים אשר לא הסכימו לקבל שום פירוש. אך בינם לבין עצמם התכנו הפרושים בשם "**ישראל**", ובשם הזה הם מתגדרים עד היום.

במהלך הדורות נערכה תורת משה ושוכתבה ללא הפסק בידי לבלרים בני אנוש בין כתלי בית המקדש. מובן מאליו כי זה איפשר לכוהנים לסלף את התורה לצרכי השעה על מנת לחזק את כוחם ומעמדם. ככזאת היא אינה יכולה להיות תורת אמת, ומשום כך אין בסיס לקביעות המהפכניות של התורה שבעל פה שנשמכת עליה. אך הודאה בכך היתה מקפחת את מעמדם של הכוהנים, מחסלת את חשיבותו של בית המקדש ומפזרת את העם היהודי לכל עבר. וכך, למרות שלא ההינו לקבל את התורה שבעל פה, אישרו אותה הכוהנים בשתיקה בעל כורחם.

כך או כך, ציבור גדל והולך של העם גילה אכזבה מן הכוהנים ומעמדו של בית המקדש הלך ופחת. היות שלא יכול לגייס כספים כבימיו הטובים, ירדה חשיבותו של בית המקדש גם בעיני הכובש הזר אשר לא טרח למנוע את החרבתו - ואולי אף יזם אותה – תוך מרחץ דמים גדול, וכתבים יקרי ערך רבים עלו באש ואבדו לבלי שוב.

בסופו של דבר, הפרושים שרדו ושגשגו. יש מקום לראות את התורה שבעל פה כמפתח להישרדות. מחד, בניגוד לתורה שבכתב, יש בה היגיון המתאים לצווי אופנת החשיבה המעמיקה של התרבות

המערבית, ההלניסטית. מאידך, היא דבקה בטקסט המקראי ומקדשת אותו אף יותר ממה שקידשו אותו כוהני המקדש, היות שבלעדיו התורה שבעל פה מאבדת את הבסיס שלה.

לאמונה בחיים שלאחר המוות ובתחיית המתים יש כוח הישרדות חזק. ספר התורה שבכתב אינו מספק הבטחה כזאת. גם ספרי המקרא האחרים, אפילו אם נרמז בהם על אפשרות כזאת, אינם מבטיחים זאת במפורש. התורה שבעל פה, בדרך הפתלתלה של פירוש ודרישה, מגיעה למסקנה כי יש חיים לאחר המוות, אם כי מסקנה זו אינה נסמכת על עדויות. *למשיליים* (הנוצרים) יש אמונה כזאת המתועדת בכתבי הקודש הבסיסיים שלהם. אלה נכתבו בזמן בו נכתבו פרקים נכבדים מן התורה שבעל פה, אך בניגוד להם מביאים עדות ישירה לכך שאדם קם לתחייה מן המתים ואף עלה לשמים. גם למוסלמים יש אמונה כזאת אשר מתוארת ברמת פירוט גבוהה בספרות הקדושה שלהם. בעוד מאמיני שתי האחרונות מקבלים את החיים שלאחר המוות כמובנים מאליהם, צריך היהודי להתפתל לא מעט עם התורה שבעל פה, ללמוד אותה היטב ולהשקיע בעיסוק בה שנות חיים רבות. ההכבדה הזאת גורמת להקטנת כוח הישרדותה של היהדות בהשוואה לזה של הדתות האחרות. אולם, אף שהיא מקשה על ההישרדות, מביאה ההכבדה לכך שרק בעלי יכולת הלמידה והשינון דבקים ביהדות (ואולי יש בזה כדי להסביר את השיעור הגבוה

של היהודים בקרב המשכילים בעולם ביחס לשיעור היהודים באוכלוסייה הכללית).

חוניו הרביעי, בנו של חוניו השלישי, לא התעסק בזוטות. הוא נסע למצרים והתקבל בה בכל הכבוד הראוי למשרתי אלוהים. הוא מצא שם מאמינים רבים, צבא של כוהנים וממון די והותר להקמת מקדש מפואר כמו זה שעזב אביו בירושלם. בדיעבד התברר כי ההדחה אך הועילה להם. זרעו של חוניו השתקעו במצרים ועשו חיל.

השליט הזר האמין (מתוך מה שהיו שפירשו כטירוף דעת) כי הוא אל ונציגו של ראש האלים עלי אדמות, ועשה במקדש בירושלם כבתוך שלו. הוא הדיח כוהנים ומינה אחרים תחתיהם כראות עיניו וטבח בתושבי העיר. היהודים התעוררו להבין את גודל החרפה, ומרדו בו פעם אחר פעם. משפחת חשמונאי איחדה עם רב למרידה רבתי אשר במהלכה הצליחה להדיח את הכוהנים מטעם השליט המטורף ולטהר את המקדש בירושלם מן היסודות הזרים שהוכנסו בו. מן הדין ומן הצדק, אך בעיקר מן ההיבט ההלכתי כדבריו המפורשים של הנביא (ארבע פעמים בספר יחזקאל), צריכים היו היהודים לבקש מזרעו של שמעון הצדיק לשוב ולמלא את מקומם במקדש. אולם ביהודה פשתה רוח ההלניזם ורבים מן היהודים לא הבינו את מלוא המשמעות של חשיבות זרע אהרון לעבודת הקודש. שמם של חוניו השלישי וישוע נשכח בירושלם וכוהנים אחרים השתלטו על עבודת הקודש.

עדיפות חוכמת כוהני ירושלים, החשמונאים, על חוכמת כוהני מקדש חוניו מתבטאת בין היתר בכך שלמדו להכיר בחשיבות הירח. הם ידעו את השפעתו על מקווי המים, על הלכי הנפש של האדם ועל היותו גורם מכריע בחישוב הצלחת זיווגים. ההכרה בחשיבות הירח הגיעה מן הדתות שרווחו בארם נהריים. בעוד כלכלת מצרים הושתתה על מופעי הנהר שמקורותיו מושפעים מן האקלים המשווני ושומרים על יציבות במחזור המתואם עם השמש, הושתתה כלכלת כנען על מזג האוויר המקומי בו השפעת הירח בולטת יחסית יותר. כוהני מקדש חוניו היו תחת השפעה מצרית ולא העריכו את חשיבות הירח. המקדש שהקים חוניו הרביעי במצרים היה דומה למקדש בירושלם, אך נבדל ממנו בפרט עקרוני חשוב אחד – הסגידה לשמש. לדוגמה, המנורה במקדש חוניו לא היתה כמו זו שבמקדש בירושלם העשויה קנים שצורתם כמו סהר הירח במולדו, אלא היתה צורתה עגולה ככדור. היא לא ניצבה על הרצפה אלא היתה תלויה מן התקרה, כפי שהיה במקדש שלמה וכפי שהיה לפניו במקדשים העתיקים של מצרים.

מלכתחילה לא היו הכוהנים בני אהרון ישראלים או יהודים. הם היו בני זרע הכוהנים שמקורו קדום מאד ואשר התבסס היטב בארצות רבות. כמו הכוהנים לבית לוי, גם הכוהנים בני אהרון כרתו ברית עם העם העברי לגלגוליו השונים, והרבה מהם, ששירתו נאמנה את העם היהודי, השתלבו בחייו ונעשו חלק ממנו. אולם בתקופת החשמונאים

חדרו למקדש כוהנים מושחתים שאינם מזרע אהרון (ובוודאי שלא מזרע צדוק) ומשום כך אינם ראויים לשרת בקודש.

כפי שהכוהנים יודעים היטב, שום אמונה, דתית או אחרת, אינה משקפת את המציאות האמיתית. תפקידם העיקרי של הכוהנים אינו להציג תיאור אמיתי של מבנה העולם או של תולדותיו, כי אם לגבש את עדת מאמיניהם לעם אחד חזק החי בשלום עם עצמו וניתן לתמרון. לצורך כך, אם נחוץ, הם גם משכתבים את הכתובים העתיקים ומתאימים אותם לצרכי הרגע. הם מכירים דתות רבות ויכולים לשרת כל אמונה דתית שיתבקשו בנאמנות וביעילות. הפרושים בגלגוליהם השונים מאמינים כי בני האדם עתידים לקום לתחייה אחרי מותם. הכוהנים שללו זאת מכל וכל משום שהם דבקו בכתבי הקודש שערך עזרא הסופר ככתבם וכלשונם ולא מצאו בהם שום הבטחה כזאת. הפרושים, הדוגלים בתפיסה שכתבי הקודש צופנים בחובם רמזים נסתרים אשר יש לפרש ולפענח, מוצאים די והותר "**הוכחות**" לתחיית המתים או לאופן אחר של חיים לאחר המוות.

מי החריב את בית המקדש? ההיסטוריון פלאביוס מעיד כי טיטוס ביקש מלוחמיו שלא יפגעו בבניין המקדש המפואר אותו ראה מנקודות התצפית על רכס הר הצופים והר הזיתים ממזרח; אולם לפיד אחד בודד, שהושלך אל המקדש הצית בו אש שגרמה לחורבנו. פלאביוס אומר כי היה זה אחד החיילים שהשליך את הלפיד בשוגג. המלעיזים

על פלאביוס אומרים כי הוא נזהר שלא להציג את מארחיו הרומאים באור שלילי ומשום כך הוא ממעיט בחלק שנטל טיטוס בחורבן. אולם גם אם לא היה נתון תחת האילוץ הזה, סביר שלא היה מספר את הדברים אחרת. עוד בטרם פרצו כוחותיו של טיטוס את חומת ירושלים, כבר היתה זו מרקחה של רצח והרס. לפיד אחד בודד לא יכול לגרום לנזק רב אלא אם כן כבר היה בית המקדש מוצף בחומרים דליקים כהכנה לשריפתו. היו כוהנים שחששו כי הכובש יטמא את בית המקדש והם העדיפו כי יישרף ובלבד שלא ייפול בשלמותו בידי האויב. החשד כי היו אלה כוהני המקדש שהחריבו את בית המקדש השני בכוונה תחילה מתחזק לאור העובדה שהוא חרב בדיוק באותו תאריך בו חרב בית המקדש הראשון.

מעמד הכוהנים ביהדות הרבנית

בעוד היהדות המשיחית (הנצרות) דבקה בכוהנים ובטקסיהם, התאמצה היהדות הפרושית לקצץ בסמכות הכוהנים, והצליחה בכך מאד. היהדות המשיחית והיהדות הפרושית התפתחו כל אחת בכיוונה ונעשו דתות נפרדות. היהדות המשיחית התפתחה להיות הדת הגדולה בעולם והיא כבר אינה נכללת בשום כת יהודית בשום דבר ועניין. למרות נחיתותה המספרית, גם היהדות הפרושית שגשגה והגיעה עד הלום. סוד שגשוגה נעוץ בשמירת הזיקה אל הכוהנים חרף הצרת צעדיהם. האדם הפשוט תמיד ישאף לסגוד לקדוש, הטמיר והנעלם, ועל מנת למשוך אותו לשמור על החוק אין להימנע מהצמדת

החוק אל מלאכת הקודש. למרות פחיתות הכבוד שנהגו הפרושים בכוהנים הם לא ביקשו לבטל את הכהונה, אלא להיפך. הם פירשו את התורה על מנת לדבוק בה ולא על מנת להתרחק ממנה. הם דבקו במצוות התורה, ובאף לא אחד מן הפירושים שנתנו לה לא נמצאה עילה לבטל את הכהונה. ומשום שהכוהנים השכילו לבסס היטב את מעמדם ולעגן אותו בתורה במהלך דורות רבים, הקנו הפרושים חשיבות כבדת משקל לקיומם. אולם, להוציא את מה שמוקנה לכוהנים מכוח מצוות התורה, פעלו הפרושים להפקיע מידיהם כל סמכות או שמץ של סמכות אשר מקורו אינו בתורה. עוד קודם לחורבן המקדש איבדו הכוהנים הרבה מסמכויותיהם, ולאחר החורבן לא נותרו בידיהם סמכויות בכלל. אולם אלה מן הכוהנים שהסתפקו במועט ונשארו נאמנים לעם היהודי השכילו לשמר את מעמדם המכובד כעמוד התווך של הפולחן הדתי, והוא נותר על כנו עד עצם היום הזה ומהווה את הגרעין המרכזי לדת היהודית והגורם המלכד את היהודים לעם. וכל עוד נותן העם היהודי כבוד לכוהניו, הוא שורד למרות כל הרדיפות שהיו ועוד יהיו.

תכופות נשמעת הטענה כי היהודים "**אנהלים**" את העולם. לרוב, מקושרת הטענה הזאת עם שנאת יהודים. אי אפשר להתעלם ממנה כי, אחרי הכול, שיעור היהודים באוכלוסייה המנהלת אכן גדול לאין ערוך משיעורם באוכלוסייה הכללית. גם אי אפשר להתעלם מן הטענה כי קיים קשר יהודי כלל-עולמי, משום שידוע כי יהודים תומכים אלה

באלה; לדוגמא, מאז שקמה מדינת היהודים, היא מדינת ישראל, תומך בה רובה המכריע של יהדות העולם. העליונות היחסית של היהודים והיהדות מוצגת לעתים תכופות כשחיתות. לא כאן המקום לדון בהגדרת השחיתות ובצדקת הטענה הזאת. אולם נראה כי מעטים הם בני העמים המסוגלים ליצור קשרי תמיכה הדדית טובים יותר מאלה שיודעים היהודים ליצור ולא רבים גם בני העמים הניחנים בבינה גבוהה מזו של היהודים. תמיכה הדדית ובינה גבוהה תורמות לרווחת חיים, ותכופות נוטים אלה שאינם יודעים את ה"3/10" לפרש את הצלחת היהודים כשחיתות ולייחס אותה גם לקנוניה בינלאומית.

הדת היהודית המקורית סבבה סביב כוהנים. העם בא אל המקדשים מתוך אהבה והכוהנים לא כפו עליו את הדת. הם רק שרתו את הציבור ונהגו בשיתוף פעולה עם גורמים שונים. לדוגמה, כוהני מקדש שלמה חיו בשלום עם כוהני הבמות והמקדשים האחרים בירושלם. כוהני ענתות, היות שהיו קנאים לפולחן האל האחד, לא הורשו לשרת במקדש. מי שכופה את הדת על העם אלה הם השליטים והמנהיגים החילוניים. בימי הבית הראשון היו אלה מלכי יהודה שהחליטו על אורח החיים הדתי של העם, בין אם זו סגידה לאל אחד בלבד – כפי שעשה יאשיהו, או לאלילים רבים – כפי שעשו מלכים אחרים. בתחילת ימי הבית השני, כאשר לא היה מלך ביהודה, היו אלה ראשי ציבור שלא שמשו בתפקיד כוהנים אשר החליטו על אורח חיי הדת של העם על פי האופן שפירשו לנכון. הדוגמה הבולטת היא הזוג עזרא

ונחמיה. עזרא היה כהן וחיבב את התורה על העם בדרכי נועם בעוד נחמיה, שלא היה כהן אלא השליט הממונה מטעם מלך פרס, כפה את התורה על העם.

סוף דבר

המאפיין את דתות המקדשים הוא מתן כבוד לכוהנים בהיותם מתווכים בין המאמין לאלוהיו. קיים מדרג של כבוד, מן האל דרך הכוהנים אל האדם הפשוט, ולכל הדרגות מיוחסת ההיווצרות בצלם אלוהים. בכבוד לכוהנים מגולם כבוד לאדם בכלל. המאפיין את דתות הנביאים הוא חתירה לצדק בין בני אדם. אין בהן כבוד לכוהנים והאדם לא נוצר בצלם האל. היהדות נטלה לעצמה את מאפייני שני סוגי הדתות, דת הכוהנים ודת הנביאים, ומגולמות בהן שאיפה לצדק בין בני אדם והן שמירה על כבוד האדם.

הנצרות איננה דת פרדוכסאלית כמו היהדות. אמנם היא עמוסה מיתוסים וקדושים למכביר, אך היא אינה סובלת מן המאבק הפנימי בין דת המוסר של הנביאים ודת הטקסים של הכוהנים. ישנן ראיות רבות לכך שהנצרות נולדה מן היהדות, אך במתכונתה האלילית הפשוטה הצליחה הנצרות להתחבב בקלות רבה על אנשים בכל רחבי העולם, ומספר מאמיניה גדול ממספר היהודים פי מאה לפחות (גם דת האסלאם מקיפה מספר דומה של מאמינים וגם בה הגורם הינו פשטותה של הדת).

למרות היקפה הקטן של היהדות, פחות מרבע אחוז מן האוכלוסייה האנושית, היא ממוקמת גבוה מאד בצמרת הבינה העולמית. הדוגמה הבולטת לכך היא שיעור היהודים בקרב חתני פרס נובל במדעים – כשלושים אחוז – למעלה מפי מאה משיעורם באוכלוסייה הכללית. קיימת נטייה לחשוב כי היהדות מביאה בחובה חוכמה, אך תבונה גבוהה יש בקרב הרבה שאינם יהודים אך מוצאם הוא ממשפחות יהודיות. לכן יתכן כי הסיבה לתופעה הזאת היא הפוכה, כלומר לא היהדות היא תנאי לבינה גבוהה אלא הבינה הגבוהה נמשכת אל היהדות. משום שהדת היהודית מגלמת בתוכה סתירה פנימית היא מושכת אל עצמה אנשים בעלי בינה גבוהה המבקשים לעצמם אתגרים ראויים. אנשים בעלי בינה גבוהה, אם הם מבקשים לעצמם אמונה דתית, יעדיפו את היהדות על דתות אחרות.

"אני קהלת הייתי מאז על ישראל בירושלם ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמים" (קהלת, פרק א). ספר קהלת מגלם בין פרקיו את השאיפה לחקר האמת אפילו במחיר כפירה באל. אף על פי שגרעין היהדות הוא אמונה באל, ההשתייכות אליה אינה כרוכה באילוץ להיות מאמין. למושג *"יהודי חילוני"*, הנשמע כדבר והיפוכו, יש קיום ממש, שלא כמו *"נוצרי חילוני"* או *"מוסלמי חילוני"*. צד אחד ביהדות כופה את הדת על המדע אך הצד האחר מקדם את המחקר המדעי ואת השאיפה לתיקון עולם. גם ליחס העולם אל

היהדות ישנם שני פנים: מחד, העולם יודע להעריך את הישגי המדע ולהשתמש בהם; מאידך, בהיות היהודים מיעוט הם הראשונים ליפול קרבן בתקופות בהן העולם נכנס לסחרור של אלימות: *"עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסובב אתה ובנה עליה מצודים גדולים ומצא בה איש מסכן חכם ומילט הוא את העיר בחכמתו ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא" (קהלת, פרק ט).* המלך הגדול הוא אנטיוכוס והאיש המסכן ההוא הוא חוניו השלישי, המלך המודח שכתב את מגילת קהלת.